

Humboldt eta Renanen nazio kontzeptua

(Humboldt and Renan's concept of nation)

Azurmendi, Joxe

UPV/EHU. Filosofiaren eta Hezkuntza-Zientzien Fak.
Tolosa hirib., 70. 20018 Donostia

BIBLID [0212-7016 (2003), 48: 1; 91-124]

Herder/Humboldt-en eta Renan-en nazio kontzeptuen ustezko aurkakotasuna aztertzea da lan honen helburua. Kontzeptu hori ezin bakartu daiteke, egin ohi den bezala, autore bakoitzari dagokion historiaren filosofiatik. Artikuluak, bereziki, Renan-en kontzeptua aztertzen du, haren idazkien eta darabilen askotariko terminologiaren testuinguruan.

Giltza-Hitzak: Humboldt. Nazioa eta arraza. Historia. Nazioak Erdi Aroan. Nazionalitateen printzipioa. Nazio anormaltasunak. Nazio gertaera eta banakoen eskubideak.

Se trata de analizar la pretendida oposición entre el concepto de nación de Herder/Humboldt y el de Renan. Aquel no puede ser aislado, como suele hacerse, de la filosofía de la historia en general de cada autor. El artículo estudia en especial el concepto de Renan en el contexto de sus diferentes escritos y en su variable terminología.

Palabras Clave: Humboldt. Nación y raza. Historia. Naciones en la Edad Media. Principio de nacionalidades. Anomalías nacionales. El hecho nacional y los derechos de los individuos.

Il s'agit d'analyser la prétendue opposition entre le concept de nation de Herder/Humboldt et celui de Renan. Celui-ci ne peut être isolé, comme on le fait en général, de la philosophie de l'histoire de chaque auteur. L'article étudie spécialement le concept de Renan dans le contexte de ses différents écrits et dans sa terminologie variable.

Mots Clés: Humboldt. Nation et race. Histoire. Nations au Moyen Age. Principe de nationalités. Anomalies nationales. Le fait national et les droits des individus.

Wilhelm von Humboldt Euskal Herria arakutzen, 1801.
Wilhelm von Humboldt investiga en Vasconia, 1801.
Wilhelm von Humboldts untersuchungen im Baskenland, 1801.

Renanen arabera, historia arrazek egiten dute, “arrazak linguistikoek”, haren berbetan esateko. Humboldtentzat nazio baten ezaugarri behinena hizkuntza den bezala –ikus C. Menzeren konferentzia–, arrazaren ezaugarri behinena Renanentzat hizkuntza da. Espreski Humboldt aipatuz esaten digunez: arrazak moldatzen du, bere izpiritu eta jeinuaren arabera, hizkuntza. “Chaque famille d’idiomes est donc sortie du génie de chaque race, sans effort comme sans tâtonnement”¹. Era berean, hizkuntzak eratzen du arrazaren mundu-ikuskerara, moldatzen du arrazaren izpiritua, jeinua. Arraza eta hizkuntza elkarrekin batera eta elkar eginez sortu dira.

“C’est en effet dans la diversité des races qu’il faut chercher les causes les plus efficaces de la diversité des idiomes. L’esprit de chaque peuple et sa langue sont dans la plus étroite connexité: l’esprit fait la langue, et la langue à son tour sert de formule et de limite à l’esprit”².

Zergatik Renan Humboldtten sinposio batean? Gure eztabaida asko agian ez da ekiboko asko besterik funtsean. Nazioaren kontzeptua da horietako bat. Renan, esaten da, nazioaren kontzeptu frantses edo demokratikoaren adierazlea da; Humboldt (Herderrekin, etab.) nazioaren kontzeptu alemanarena. Dirudenez, dikotomia bat dago. Baina Renanek berak behintzat ez du dikotomiarik edo Herder eta Humboldtetikiko oposiziorik bere jarreran inoiz ikusi.

Johann Gottfried Herder.

1802an egon da Humboldt Euskal Herrian; 1882an eman du Renanek “Zer da nazioa?” konferentzia famatua: larogei urte geroago. Agian interesgarria izan daiteke gogoratzea, Herder eta Humboldtengandik Renanengana, esan ohi zaigunaren kontra, jarraipena eta garapena dagoela, ez oposizioa. Bakarrik, interpretaziorako arau oso simple batzuk ez dira ahaztu behar bion irakurketan. Bakoitza bere terminologiarekin irakurtzea, esaterako. Adibidez, Humboldttek nazioa esaten duena, Renanek arraza esaten du. Gero, ez da irakurri behar “Zer da nazioa?” hitzalditxoa bakarrik, Renanen nazio kontzeptua eza-

gutzeko. Izan ere, filosofian esaera dabil komentaristen artean, Descartesen metodoaren azalpenik txarrena *Metodoaren Diskurtsoa* dela; Renanen “Zer da nazioa?” sonatua, haren nazioaren kontzeptuaren esposiziorik txarrena izate-tik ez dabil urruti. Renanen nazioaren kontzeptua haren idazki ezberdinetan

1. RENAN, *Oeuvres Complètes*, éditées par H. Psichari, Paris, 1947-1961, bol. VIII., 50 or. (“De l’origine du langage”).

2. Ib., 96 or.

zehir sakabanaturik dabil. Baina 70eko gerra franko-aleman edo franko-prusiarraren kariatz Strauss-ekin izandako gutun trukean daukagu ongien bildua³.

Bigarren ohar txo bat, nazio kontzeptuaren garapenaren ideiarri begira hain zuzen. Atentzioa ematen du, nola Humboldt euskaldunen nazio izaera behin eta berriro errepikatzen eta azpimarratzen duen. “Baina ez da gure nazio kontzeptua!”, objektatu ohi da; “ez gaitzezen anakronismoetan ibili!”. Eta egia da. Ordea, gertakaria bera ukazina da eta ez dago horren garrantzia hain erraz baztertzetik ere. Irakurleak berehala sumatzen baitu, Humboldt testuetan euskal naziotasunaren insistentzia intentzionatua dela. Bestalde, nazioaren kontzeptu politikoa, ez dago zergatik suposatu bat bakarria dagoela. Nabartu egin beharko dugu, orduan. Nazioaren kontzeptua ez da derrigor politikoa. Are, lehen-lehenik kulturala dela, esan genezake. Hala, Herderren nazio kontzeptua kulturala zen, ez politikoa. Humboldt, aldiz, Frantziako Iraultzaren ondoren nazioak hartu duen esanahi politikoa, oso ongi ezagutzen du jada. Hainbat ohargarriagoa, hortaz, Euskal Herria nazio bezala karakterizatzeko haren insistentzia, eta Euskal Herri osoa nazio bakarria bezala hain zuzen: are nabarmenagoa gertatzen dena, Euskal Herrian bertan Humboldt solaskide ilustratuek oraindik “hirurak bat” nazioa baizik ez dutela aintzat hartzen, ikusten dugunean. Garbi dago, Humboldt nazio kontzeptua (euskal nazioaren kasuan) ez da kulturala soilik, badu esanahi politikoa ere. Hala ere, Humboldt ez du noski Estatu-nazioaren pentsatzen (Garaten euskal Estatuaren proiektuak ezagutu arren). Haren nazio kontzeptuak, esango genuke gaur, Estatu propioari ez, baino estatutu propioari Estatuan begiratzen diola. Politikoki Humboldt buruan duen eredia bere garaiko erresuma plurinazionalarena da –Austria edo Prusiaren maneran–, non diferentzia nazionalak begirune politiko guztia duten, hots, beren identitatea politikoki ere ezagutua ikusten duten (“nola tratatu behar litzuke monarkia espainolak euskaldunak?”). Horregatik Humboldt kontziente da, aro berrian Estatuok sartu diren bidetik (armada “nazionala”, etab.), Euskal Herria bezalako nazio txiki batek etorkizun zaila duela, are gehiago bi erresumatan zatitua egonik. Humboldt oso goiz ikusi du –politikoen begiez hain zuzen!–, European Estatuak hartzen ari diren garapide “modernoak”, etorkizunean lekuri gabe utz ditzakeela euskaldunak. Bera ez da joera “moderno” estatista oso zalea; absurdua iruditzen zaio nazio txiki baten erdibiketa (Hendaia/Hondarribia), etab. Modernitate politikoen hastapenetako lekuko bat da nazio arazoan Humboldt, XIX. mendearen hasieran. Eta garapide politiko horren eta nazioaren kontzeptu berorren beste momentu gurutzal baten lekukoa, mendearen buru aldera, E. Renan.

1. RENAN-STRAUSS: NAZIONALITATE PRINTZIOA

Gerrak (1870), zenbait intelektual frantses eta aleman gorenen arteko gutunketa publikoak eragin ditu prentsan, batzuetan zuzenki polemikoak

3. RENAN, E., *Qu'est-e qu'une nation? et autres essais politiques*, Textes choisis et présentés par Joël ROMAN, Paris, 1992. Lan honetan, beste oharrik gabe, zenbaki soilak ematen den oharretan, bilduma hau aipatzen dugu.

(Mommsen, Fustel de Coulanges: biak historilariak), beste batzuetan solas adiskidetsu eta polemiko mingots artekoak (Renan, Strauss: Eskritura Santuen ikertzaile kritikoak biak).

David Friedrich Strauss (1808-1874), ezkerreko hegeldiarren artean gogoratu ohi dena, bere "Jesusen bizitza" (1835) kritikoagatik dugu ezaguna batez ere. Obra horretan ebanjelioen interpretazio razionalista bat eskaintzen da, kontadizo biblikoak Kristoren, hots, "giza-jainkoaren" mitoak bezala hartuz, ez informazio historiko bezala. Bibliaren kritika historiko-filologikoaren sortzaile nagusietakoa da, Renanen aitzindari eta maisua hortaz (honen "Jesusen bizitza" 1863koa da). Renanentzat Strauss zen "l'homme de ce siècle pour lequel j'ai le plus d'admiration et de sympathie"⁴. Straussekiko harreman pertsonalen bila, haren itzultzaile Charles Ritter suitzarraren bitartez, gerra baino lehentxoago zebilen ja Renan⁵. Gero, gerrak, lehen orduko interes zientifikoen lekuan, solasgai politikoak ezarriko ditu lehen mailan bien arteko komunikazioan⁶.

Straussen lehen gutun publikoa Renani, Augsburgoko egunkari batean argitara zen. Renanek idazki horrekiko bere adostasun osoa agertu⁷, are horko moderazioa eta izpiritu goratasuna txalotzen baitu⁸, autu nagusiak lla-burki gogoratzea komeniko da. Nazionalitate printzipioaren edo nazio bakoitzak libre eta burujabe izateko duen eskubidearen arabera⁹, momentu honetan Alemaniak bere batasuna bilatzen du. Historiar zehar Alemania (Inperio alemana) hainbat eskualde berjabetan banaturik egon da. Botere zentral bat gabe, politiko eta militarki ahula, kulturalki ere Frantziaren menpeko. Mende horietan, Frantzia, hegemoniko izaten eta aldameneko herrietan nahikara interbenitzen ohitu da, haietan bere intereseko joko arauak inposatuz, askotan Inperio alemaneko puskak bereganatuz, auzoaren kontura bere burua hedatuz eta handituz¹⁰. Richelieuk hasi politika hori, Napoleonekin

4. RENAN, E., *Correspondance 1846-1871*, bol. I, Paris, 1926; 317 or. (1869-09-03ko gutuna Charles Ritter-i).

5. Hala eskatzen dio Ritter-i, bere izenean Straussi idazteko: "assurez-le en attendant, de ma part, qu'il n'a pas au monde un admirateur plus sympathique que moi" (1870-03-11ko gutuna; lb., 320 or.).

6. PAUL, J. M., *D. F. Strauss (1808-1874) et son époque*, Paris, 1982, III. kap. bereziki, 397-425 orr., "Strauss et Renan - De la rencontre à l'affrontement".

7. Ik. *Correspondance 1846-1871*, aip. tok., 328 or. (1870-08-28ko gutuna Ch. Ritter-i).

8. lb., 330 or. (1870-09-15eko gutuna Ch. Ritter-i): "La lettre de M. Strauss [itzulpen frantsesa] a paru ce matin dans le *Journal des Débats*; ma réponse paraîtra demain (...). La lettre de M. Strauss obtient déjà un légitime succès. Toutes les personnes que j'ai vues aujourd'hui en ont admiré la modération et l'élévation".

9. J.-M. PAULEk aipatzen duenez (loc. cit., 391), Strausentzat printzipio hau "s'est manifesté à l'origine en réaction à l'aspiration universelle du premier Napoléon et auquel pendant les deux dernières décennies l'Italie d'abord, sous la protection bientôt retirée du troisième Napoléon, et ensuite l'Allemagne, en combattant ce dernier, ont donné une forme nouvelle". Renanentzat printzipio frantsesa izango da hori.

10. 114-115 orr.

jarraitu da, Napoleon III.ak ere hala jarraitu nahi izan du, Alemaniako gorabeheretan eskua sartuz eta batasunari ahal bezainbat oztopo ipiniz, auzo ahul bat nahiago zuelako, batu eta indartsua baino. Bakarrik, joko hori bukatu zaio. Prusiar gerra deklaratu, eragotzi nahi zuen batasuna, berak eragin du¹¹. Alemaniaren helburua orain bere segurantzia segurtatzea da¹². Frantziari Strauss-ek galdatzen diona, bere ohiko jokaera betiko aldatzea da. Anbizio hegemonisten (“ce démon national”)¹³ ez tradizio politikoa bakarrik, baizik kultura guztia, handikeriaren ideologia nazional frantsesa (“la prétension arrogante d’être à la tête de la civilisation, le penchant à prendre les autres nations en tutelle et à les exploiter”)¹⁴ behinbetiko hobira dadila.

“La gloire, en particulier, que récemment encore un de vos ministres appelait le premier mot de la langue française, en est au contraire le plus mauvaise et le plus pernicieux, et la nation ferait bien de le rayer pour un temps de son dictionnaire: n’est-ce pas, en effet, le veau d’or devant lequel elle a dansé depuis des siècles, –le Moloch auquel elle a sacrifié et sacrifie encore aujourd’hui tant de milliers de ses fils et de fils des nations voisines (...)?”¹⁵.

Ikusiko dugu, egin ere, gerraondoan Renanek kontzeptuok abandonatu egingo dituela (alditxo baterako bakarrik izan arren).

Renanen erantzunak, gutunak bai eta berdenboran idatziriko “La guerre entre la France et l’Allemagne” artikuluak, Straussen ikusmoldearekin berdintasun osoa espreski aitortzen du¹⁶. Straussek Frantziaren demonio hegemonista salatu badu, Renanek Prusiarren harrokeria salatzen du¹⁷, etab., badira ziztada batzuk, beti Ipar Alemaniari¹⁸, huskeriatxoak, agian irakurle frantsesari kontzesio kazetaireak. Maite den etsaiari kontzesio hutsak baiturudite, bestela, Renanen gogarteok¹⁹. Historiaren errepaso bat egiten da

11. Izan ere, Napoleon III.ak uste zuenaren aurka, honek Prusiar gerra deklaratzean, Hegoaldeko Estatuak, jeneralean Iparraldeko Federazioarekin ongi etortzen ez zirenek, honekin bat egin zuten, inposizio berrien beldurrez Frantziaren aldetik honek irabaziz gero.

12. 117 or.: “Le but que nous voulons atteindre est uniquement l’égalité des peuples européens et cette sécurité qui est impossible pour notre nation tant qu’un voisin inquiet peut, selon son caprice, venir nous troubler dans nos travaux paisibles et nous enlever les fruits de notre labeur”.

13. 117 or.

14. 116 or.

15. 116-117 orr.

16. 120 or.: “des vues identiques aux vôtres”.

17. 97 or.

18. 91-92 orr.

19. Ik. J. Romanen liburu azkeneko dossierrean A. Suarès-en “Cas de M. Renan”, aip. lib., 265-277 orr. “Renan est une victime de l’Allemagne. Il a été corrompu par l’esprit allemand. Il n’a jamais rien vu au-delà de Goethe, de Hegel et de la vérité révélée à Tubingue. Il est entré en science comme on entre en religion. Son culte même des Grecs est un culte allemand (...). Jus- qu’à la fin de sa vie, il est timide avec les Allemands” (272 or.).

Frantzia nola osatu den, aspaldidaniko expansionismoa kondentatuz, Napoleon I.aren desmasiak bereziki, eta, besteak beste, asko ez duelako anexio batzuk deitoratzen dira, kasi alferrikakotzat deklaraturik batera²⁰. Alemaniak bere batasuna egiteko eskubidea fermuki baiesten da: Frantziak ez dauka prozesu hori zergatik errezeloz begiratu²¹. Arrazoiaren garapide modu hauekin, ezustekoa da, gero, Renanek berak batbatean beste zehaztasun bat anexio bat gehiago eskatzea –Luxenburgoren orain–, Napoleon III.ak batasun alemanaren prozesua “toleratzearen” alde, transakzio diplomatiko arruntena bezala: nik batasuna egiten uzten dizut, zuk Luxenburgoko ematen didazu²². Nolanahi ere, gogoeta historiko kritiko eta autokritikoon edo kontsiderazio politikoon interes bizia gutxietsi gabe, gure azterketaren ikuspuntutik, Renanek nazionalitate printzipioaren bere ulkerara osokienik bertan ematen duelako interesatzen zaizkigu testuok oroz gain.

Nazioaren kontzeptuari buruz (nazionalitateen printzipioari buruz, ondorioz) Renanen pentsaeran prozesu bat dago, hein batean eboluzioa, beste hein batean bere posizio berri (demokratiko)aren zehaztapen edo nabarkuntzat jotzeko.

Bat. Renanentzat Iraultza baino lehen errigoroski ez dago nazio sentimendu (“sentiment de nationalité”) edo nazio kontzientziarik²³. Nazionalitateen printzipioa Frantziako Iraultzak deklaratu izango zukeen²⁴. Nazioa egiten duena nazio kontzientzia dela, esanez laburbildu ohi da askotan Renanen teoria. Hori horrela izatekotan, nazioak Iraultzaren produktua izan beharko luke; naziorik ezin egon izango litzateke Iraultza aurretik. Renanzale batzuek halaxe esan ohi digute. Agian ilogikoa izango da, baina Renanek berak ez du holakorik urrundik ere sekula pentsatu. (Eta, hori horrela izanik, ilogikoa interpretazio hura izan daitekeela, susmatu beharko dugu - Renanen huts posiblea guztiz ukatu gabe). Nazio frantsesaren Ertaroko antzinakotasunaz, duda txikienik ere haren eboluzioa eta ez haren zehaztapenetako ezein momentutan ez dago. Renan Iraultzarekin guztiz kritikoa bada, nazioa (histori-

20. 123 or.: “l’acquisition de la Savoie et de Nice a été pour la France plus fâcheuse qu’utile”.

21. 88-89 orr.: “Il est clair que, s’il y eut jamais un mouvement légitime en histoire, c’est celui qui, depuis soixante ans, porte l’Allemagne à se former en une seule nation. Si quelqu’un, en tout cas, a le droit de s’en plaindre, ce n’est pas la France, puisque l’Allemagne n’a obéi à cette tendance qu’à notre exemple, et pour résister à l’oppression que la France fit peser sur elle au XVIIe siècle et sous l’Empire”. Ik. 92 or. ere.

22. 92-93, 94, 97, 123 orr.: “On peut regretter cependant que le gouvernement prussien n’ait pas fait céder la rigueur de ses prétentions dans l’affaire du Luxembourg. Le Luxembourg cédé à la France, la France n’eût pas été plus grande ni l’Allemagne plus petite; mais cette concession insignifiante eût suffi pour satisfaire l’opinion superficielle, qui en un pays de suffrage universel doit être ménagée, et eut permis au gouvernement français de masquer sa retraite”. Iritzi publikoari kontzesioak egiteaz, ik., halaber, 92-93 eta 97. Aldiz, “La guerre entre la France et l’Allemagne” artikuluan, Frantziak Luxenburgoko eskatzea hobeto egon izango zela (93).

23. 154 or. Baina bai omen nazioak!

24. Ib.

koa) hondatu izanagatixe da. Bizitza sozialak historiaren gainean oinartzeko duela eta hartu behar duela, ignoratu du iraultzak.

“(…) La Révolution française eut le tort de toutes les révolutions fondées sur des idées abstraites, et non sur des droits antérieurs. Ils voulaient une révolution politique, et, avec leur façon de procéder, ils ne pouvaient faire qu'une révolution administrative. Ils voulaient la liberté, et, en exagérant le principe de l'État, ils ne réussirent qu'à fonder une société analogue à celle de l'Empire romain, de la Chine, de l'Égypte, où l'individu est dépouillé de garantie, où toute initiative est déferée au gouvernement, où ce qui existe vis-à-vis de l'Etat est ennemi ou suspect...”²⁵.

Liberalismoaren gaitza da hori funtsean. “Le libéralisme, ayant la prétention de se fonder uniquement sur les principes de la raison, croit d'ordinaire n'avoir pas besoin de traditions. Là est son erreur”²⁶. Tradizio politiko ingelesta eta frantsesa kontrajarriz –hura zuzenbide historikoarena, hau zuzenbide abstraktuarena; hau razionalista, hura arrazoizkoa–, liberalismo honek Estatuaren aurrean gizabanakoa babesgabe uzten duela, azkenean tiraniara dakarrela, derizkio Renanek²⁷, beste hark “munduak ezagutu duen egoera politikorik hoberena”²⁸ loratu duen artean. Eskola honek ez norbanakoaren askatasun egiazkoa²⁹, ez guztien artean gorputz nazional bategina sor lezake. Izan ere, Iraultzak (berdin, liberalismoak) “pouvait produire des administrations, mais non des corps. Le principe qui crée les institutions, à savoir la conquête et le droit personnel, était le principe même qu'elle entreprenait de supprimer”³⁰. Honekin esana dago, nazioaren printzipioa konkista eta (erregearen) eskubide pertsonala kontsideratzen direla. Iraultzak nazioa dekapitatu egin du, hortaz, ikusia daukagunez. “On s'imaginait que, sans dynastie, on peut constituer un cerveau permanent à une nation. De là une fâcheuse diminution de la raison centrale: le *sensorium commune* de la nation se trouva réduit à presque rien”³¹.

Bi. Nazioak antzinakoak dira, beraz (horien autokontzientzia baino hagitx lehenagokoak)³². Baina, dirudienez, inoiz hobeto argitzen ez duen kontzientzia nazional moduko bat, suposatzen die Renanek erregeei beren

25. OC, II, 83 or. (“M. Cousin”, 1858).

26. OC, II, 45 or. (“M. de Sacy et l'École Libérale”).

27. Ib., 47 or.: “Le pouvoir dans un tel système étant exercé uniquement par des fonctionnaires, et ces fonctionnaires n'ayant point la propriété de résistance, on voit à quel degré de tyrannie on pouvait se trouver ainsi amené”.

28. Ib.

29. Baizik eta “cette liberté qui, laissant à tous le droit de tout dire, n'est favorable qu'à la médiocrité”, in OC, II, 60-61 orr.

30. OC, II, 50 or.

31. OC, II, 1079 or. (“Réponse à M. Claretie”).

32. Zoritxarrez Renanek ez du berezten autokontzientzia politikoa, etniko edo kulturala, etab., nazio politikoa, kulturala, etab., inoiz berezten ez duen bezalaxe.

ihardueran. Horrela, Pariseko erregeen politika espansionista mendeetan zehar, herrialde kulturalki frantses guztiak eta horiek bakarrik biltzeko “programa nazional” baten gauzatzea bezala ikusten du. Logikoki, batasun politikoaren aurretiko errealityatetzat hartzen da “nazioa” bera³³, zentzu horretan: erregeak ez du nazioa “asmatzen” (ezta nazionalismoak ere). Nazioa egon dago, bere buruaren kontzientziarik gabe, sakabanaturik; monarkiak bildu egiten du (nazioaren kontzientzia erregea da). Hori da nazio frantsesaren historia. Behin bakarrik –diosku Renanek– aldaratu da monarkia frantsesa programa horretatik. Hogeitamar Urteko gerrak unaturik utzi zuen Alemania. “La royauté française abuse de ce pitoyable état politique d’une grande race. Elle fit ce qu’elle n’avait jamais fait: elle sortit de son programme, qui était de ne s’assimiler que des pays de langue française; elle s’empara de l’Alsace, terre allemande”³⁴. Gertakarien irakurketa renandar honetan interesatzen zaiguna, berriro, ez da bere egokitasun historikoa, baizik irakurmolde honetan barnebilduriko historia nazionalaren eskema, zuzentasunaren (programaren) burutaera, nazio (linguistiko)aren kontzeptua. Monarkiak ez du egiten nazioa, bildu egiten du. Egin, zerk egiten du bere baitan? Renanek, denborak Alsaziaren konkista legitimatu egin duela, esaten digu, honek harrez gero Frantziako historian parte dirdaitsu hartu duelako³⁵. Kasu alabaina!

“Il y eut cependant dans ce fait [konkistan], qui au XVIIe siècle ne choqua personne, le germe d’un embarras pour l’époque où l’idée des nationalités deviendrait maîtresse du monde et ferait prendre, dans les questions de délimitation territoriale, la langue et la race pour critérium de légimité”³⁶.

Iraultzaz gero, bada, “nazionalitateen printzipioa” da mugaketa territorialen zuzentasun irizpidea; eta guztiz naturalizat ulertzen da, arrazaren eta hizkuntzaren kriterioa dela hori. Hau da, izan ere, eta ez besterik, Renanen funtsezko nazioaren kontzeptua eta nazionalitateen printzipioaren doktrina.

Hiru. Nazionalitateen printzipioa Iraultzaren fruitua da. Printzipio frantsesa da, frantsesen aurka hozitu bada ere praktikan. Batasun alemanaren eragilea Frantzia da, horrela: Iraultzagatik, aurrena³⁷; Frantziaren inkontsekuentziagatik eta espansionismoagatik, gero. “La conduite de la France fut d’une suprême inconséquence. Elle, qui élevait dans le monde le drapeau du droit national, viola, dans l’ivresse de ses victoires, toutes les nationali-

33. “Une nation ne prend d’ordinaire la complète conscience d’elle-même que sous la pression de l’étranger. La France existait avant Jeanne d’Arc et Charles VII; cependant c’est sous le poids de la domination anglaise que le mot *France* prend un accent particulier (...). La France fit de la sorte l’Allemagne comme nation” (85 or.).

34. 84 or.

35. Ib. (“puisque l’Alsace a pris ensuite une part si brillante aux grandes oeuvres communes de la France”).

36. Ib.

37. 84 or.: “La Révolution française fut, à vrai dire, le fait générateur de l’idée de l’unité allemande”.

tés. L'Allemagne fut foulée aux pieds de chevaux..."³⁸. Renanek partekatzen du Straussen begikera, nazionalitateen printzipioa de fakto Frantziaren aurka, eta bereziki Napoleonen desmasien aurka³⁹, garatua dela. Baina Renanek printzipioaren frantsestasunean insistitzen badu –“cette conscience des peuples, nous l'avons créé dans le monde par notre Révolution; nous l'avons donnée à ceux que nous avons combattus et souvent injustement combattus; elle est notre dogme”⁴⁰– ikusiko dugu, ez dela xobinismo-gatik bakarrik. Nazionalitateen printzipioa berez ez da herri guztien askatasunaren eta burujabetasunaren printzipioa besterik. Frantsesek, bada, beren printzipioak hala agintzen die eta, Austriaren aurkako borrokan milandarrei eta veneziarrei laguntzen die, eta hungariarrei eta bohemiarreri (Inperio Austriarreko ez aleman guztiei, hitz batean); eta Turkiaren aurka, eslabiarreri, grekoei, etab., askatasunagatik borrokatzen diren herri guztiei⁴¹. Zer da nazionalitateen printzipio hori? Renanek beti garbi adierazi du (eta askitan errepikatu izan du puntu hau), berak nola ulertzen duen, zer den nazioa, burujabetasun politikorako eskubide duena, eta zer den nazionalitateen printzipioa:

“Du moment qu'on a rejeté le principe du droit divin des dynasties, il n'y a plus de solide que le principe du droit des peuples; or les peuples n'ont d'existence qu'en tant qu'ils sont des groupes naturels formés par la communauté approximative de race et de langue, la communauté de l'histoire, la communauté des intérêts”⁴².

Beti insistituko du printzipio hau ez dela absolutua⁴³, ez dela subtileziaraino edo fanatismoraino muturreratu behar⁴⁴. Baina printzipioa hori da. Garbitasun berdina Straussi lehen gutunean:

“Il est clair que, dès que l'on a rejeté le principe de la légitimité dynastique, il n'y a plus, pour donner une base aux délimitations territoriales des États, que le droit des nationalités, c'est-à-dire des groupes naturels déterminés par la race, l'histoire et la volonté des populations”⁴⁵.

38. Ib. Ik. OC, II, 59 or.: “C'était en 1817, au lendemain du grand mouvement qui fit lever l'Allemagne contre la prétention toute française de régenter l'esprit. La compression de l'étranger et surtout l'abus de la centralisation avaient révélé l'esprit allemand à lui-même”.

39. 84 or.: “La conduite de Napoléon à l'égard des pays germaniques fut un tissu d'étourderies (...). Son idée d'une domination universelle de la France était folle”.

40. 154 or.

41. Ib. “C'est la France qui a élevé dans le monde le drapeau des nationalités; toute nationalité qui naît et grandit devrait naître et grandir avec les encouragements de la France, devenir pour elle une amie” (92 or.).

42. 77 (“Questions contemporaines”, 1868).

43. 155 or.

44. 90 or.: “Le vrai, c'est que le principe des nationalités doit être entendu d'une façon large, sans subtilités”.

45. 120 or.

Inoiz eman lezake, definizio boluntaristagoa proposatzen duela, egotzi ohi zaion eran: “le principe des nationalités, ou, ce qui revient au même, la libre volonté des peuples de vivre ensemble, prouvée par des faits sérieux et efficaces”⁴⁶. Alabaina, holako esaldiak, bakandu orde, beren inguruan irakurtzen jarraituz gero, laster topatzen da, borondatea frogatzen duten gertakaria serio eta efikazak, berriro arraza, hizkuntza, kultura direla. Hain zuzen aipatu definizio “boluntarista”, Italia eta Alemaniari erreferituz ematen da. Hurrengo lerroan bertan ikusten denez, borondate librearen berdina den nazionalitate-en printzipioaz, arraza alemanaren eskubidea ulertzen da konkretuki⁴⁷. Eta nazioaren oinarriak –printzipioaren aplikazio politikoa justifikatzen dutenak– “loria nazionalak” dira, kulturgileak oroz gain:

“Le titre d’une nationalité, ce sont des hommes de génie, “gloires nationales”, qui donnent aux sentiments de tel ou tel peuple une forme originale et fournissent la grande matière de l’esprit national, quelque chose à aimer, à admirer, à vanter en commun. Dante, Pétrarque, les grands artistes de la Renaissance ont été les vrais fondateurs de l’unité italienne. Goethe, Schiller, Kant, Herder ont créé la patrie allemande”⁴⁸.

Nazioa, beraz, ez da politikoen obra. Nazioa (arraza, hizkuntza...) politika nazionala baino lehen dago. Renantzat ez baita aski nazio gordina (primitibo) egotea; nazio jada landu batek –beraz, historia luzeko batek– bakarrik du titulua nazionalitate printzipioaz baliatzea merezitzeko⁴⁹. Renantzat, bada, nazioa dago, kultura dago, historia eta tradizioa dago, eta gero dago nazio politikoa. Hau inoiz ez da “hautu” soil baten emaitza. Zergatik iruditzen zaio Renani aski naturala (“assez naturelle”)⁵⁰, Napoleon III.ak Savoia anexatzea? Hizkuntza frantsesekoa delako; eta horrek, Renantzat, “naturalki” frantsesa bihurtzen duelako⁵¹. Luxenburg anexatzea ere aski naturala litzateke.

“Le Luxembourg est un pays insignifiant, tout á fait hybride, ni allemand ni français, ou, si l’on veut, l’un et l’autre. Son annexion à la France, précédée d’un plébiscite, n’avait rien qui pût mécontenter l’Allemand le plus correct dans son patriotisme”⁵².

46. 89 or.

47. Ib.: “Pourquoi refuser à l’Allemagne le droit de faire chez elle ce que nous avons fait chez nous, ce que nous avons aidé l’Italie à faire? N’est-il évident qu’une race dure, chaste, forte et grave comme la race germanique, une race placée au premier rang par les dons et le travail de la pensée, une race peu portée vers le plaisir, tout entière livrée à ses rêves et aux jouissances de son imagination, voudrait jouer dans l’ordre des faits politiques un rôle proportionné à son importance intellectuelle?”.

48. 89, ik. 120 or.

49. Ik. 70 or. ere: nazionalitate printzipioak, nazio zapaldua zapaltzailea baino izpiritu gorakoa denean bakarrik balio duela.

50. 88 or.

51. Ib. Ohargarriak dira Renanen hitzak berak azalpen honetan, printzipioa nola ulertzen duen igartzeko: “de tous les pays de langue française non réunis à la France, la Savoie était le seul qui pût sans inconvénient nous être dévolu (!)...”

52. 94 or.

Gero, ez da nahastu behar printzipio politikoa eta egokiera politikoa. Renanek printzipialki zuzentzat, baina politikoki desegokitzat dauka Frantziak Savoia anexatu izatea⁵³. Heredatu dugun Europan,

“l’histoire a tracé les frontières des nations d’une manière qui n’est pas toujours la plus naturelle [kasu, beti, ez/naturaltasunaren kontzeptu honi!]; chaque nation a du trop⁵⁴, du trop peu⁵⁵; il faut se tenir à ce que l’histoire a fait et au voeu des provinces, pour éviter d’impossibles analyses, d’inextricables difficultés”⁵⁶.

Mugetako fenomenook, Renanek “anomaliak” deitzen dituenak⁵⁷, printzipioaren kontrakoak dira. Dena dela, “anomalia” horiek, muga probintzia batzuen pertenezia “eznatural” horiek, politiko eta kulturalki biziki mesedegarriak dira askotan: Suitza frantsesak, Frantziar istiluak direnean, asiloa eskaintzen du; askatasuna, despotismo garaian⁵⁸; Alsaziak zabaltzen du kultura alemana Frantziar⁵⁹. Eta, edonola ere, orain muga zaharrak aldatu eta razionalki, printzipioz dagokien bezala, eraberritu nahiko balira, estabilitatea eta bakea arriskuan jarriko lirateke. “Remarquez –idazten dio Straussi– que les nationalités sont toutes des cotes mal taillées; si l’on se met à raisonner ainsi sur l’ethnographie de chaque canton, on ouvre la porte à des guerres sans fin”⁶⁰.

Horregatik, nazionalitateen printzipioa –ordena berriaren hastapena⁶¹, ordena dinastikoa uzkailli eta gero– ezosoa juzgatzen du Renanek. Hastea Frantziak egin du, Alemaniak burutu behar du orain.

53. 88 or.: “(...) Cette annexion eut bien plus d’inconvénients que d’avantages. Elle interdit à la France ce qui fait sa vraie force, le droit d’alléguer une politique désintéressée et uniquement inspirée par l’amour des principes; elle donna une idée exagérée des plans d’agrandissement de l’empereur Napoléon III, mécontenta l’Angleterre, éveilla les soupçons de l’Europe, provoqua les hardies initiatives de M. de Bismarck”.

54. Frantziar badira alemanak (Alsazia eta Lorena) eta flandriarrak (“plus germaniques que français”, 87 or.); Alemaniar badira eslabiarrak (Posen, Silesia, 90 or.).

55. “Les pays wallons ont été empêchés de s’agglutiner au conglomérat français” (87 or.). (...) “Les pays de langue française non réunis à la France” (88 or.).

56. 90 or.

57. 127 or.

58. Geneva eta kantoi frantsesok “ces petits pays français, séparés politiquement de la France” epaitzen dira (87 or.). Ik. 127 or.: “De belles provinces de langue française ne font pas partie de la France, et cela est très avantageux, même pour la France”.

59. 127 or.: “Ces anomalies servent beaucoup à la civilisation. La réunion de l’Alsace à la France, par exemple, est un des faits qui ont plus contribué à la propagande du germanisme; c’est par l’Alsace que les idées, les méthodes, les livres de l’Allemagne passent d’ordinaire pour arriver jusqu’à nous”.

60. 127 or.

61. “Une organisation rationnelle et aussi juste que possible de l’humanité” ezartzeko (161 or.).

“Le principe des nationalités indépendantes n’est pas de nature, comme plusieurs le pensent, à délivrer l’espèce humaine du fléau de la guerre (...). On verra la fin de la guerre quand, au principe des nationalités, on joindra le principe qui en est le correctif, celui de la fédération européenne, supérieure à toutes les nationalités”⁶².

Estatuen artean muga auziak ebazteko, estreina botere internazional bat, proposatzen du Renanek, interbenitzeko, artekatzeko, koalizioak eratzeko ahalmenaz. Hemendik Batzar iraunkor bat sortzea espero du. Eta hau etorkizuneko Estatu Batu Europarren bihotza izatea⁶³. Europako Estatu handien artean gatazkak ekiditeko tribunal edo instantzia hori sortzea, historiaren eta gizadiaren esijentzia bat da, “arrazoimenaren eta zibilizazioaren interesak” zaintzea baita azken finean⁶⁴. Etorkizuneko zibilizazioa, sekula lur joko ez duena, batez ere Frantzia eta Alemaniaren arteko elkarlanean ari da eraikitzen, Renanen ustean. Federazioaren printzipioa, bada –nazionalitateen printzipioarekin hastapena Frantziak egin eta gero–, Alemaniaren obra izatea espero du Renanek, horrela ordena berri eta behinbetikoa borobilduz.

“Le principe fédératif, gardien de la justice, est la base de l’humanité. Là est la garantie des droits de tous; il n’y a pas de peuple européen qui ne doive s’incliner devant un pareil tribunal. Cette grande race germanique, bien plus réellement grande que ne le veulent ses maladroits apologistes, aura certes dans l’avenir un haute titre de plus, si l’on peut dire que c’est sa puissante action qui aura introduit définitivement dans le droit européen un principe aussi essentiel”⁶⁵.

Berriz ere, Alemania eta Frantziaren kolaborazio, historiaren aurrerapiderako esentzialean (Frantziak askatasunaren printzipioa, Alemaniak justiziarena), hautematen da zibilizazioaren oinarritzapena.

Printzipioak printzipio, bitartean zuhurtasunez jokatu behar. Eta malgutasunez ere. Urteotan Renan harat-honat dabil ezbai artean. Gerra hasi eta, bakea Europaren interbentzio batek bakarrik egin dezakeela, pentsatzen du⁶⁶. Interbentzio bakegilearen itxaropenetako Europa hori⁶⁷ batez ere Inga-

62. 105 or.

63. 100 or.: “La force capable de maintenir contre le plus puissant des États une décision jugée utile au salut de la famille européenne réside donc uniquement dans le pouvoir d’intervention, de médiation, de coalition, des divers États. Espérons que ce pouvoir, prenant des formes de plus en plus concrètes et régulières, amènera dans l’avenir un vrai congrès, périodique, sinon permanent, et sera le coeur d’Etats-Unis d’Europe liés entre eux par un pacte fédéral”.

64. 128 or.: “Il serait bon qu’une sorte de coalition permanente et préventive se formât pour le maintien des grands intérêts communs, qui sont après tout ceux de la raison et de la civilisation”.

65. 106. lk. 161 or.

66. 128 or.: “Que l’Europe fasse cela, ete elle aura posé pour l’avenir le germe de la plus féconde institution, je veux dire d’une autorité centrale, sorte de congrès des États-Unis d’Europe, jugeant les nations, s’imposant à elles, et corrigeant le principe des nationalités par le principe de fédération”.

67. 100, 105 orr.

laterra da, orekaren zaintzailea⁶⁸. Baina Ingalaterrak ez du arbitrotara sartu nahi izan; beha-beha geratu da, Frantziak zer errebantxa modu hartuko⁶⁹. Renan beldur da, Prusiaren kolpeen azpian, Frantzia probintzian desegingo dela (oraindik uste du, printzipio dinastikoa abolituz gero, arrazoirik ez dagoela, probintziek elkarrekin jarraitzeko Estatu bat osatzen, eta sakabanatu egingo direla)⁷⁰. Ordea, “la disparition de la France du nombre des grandes puissances serait la fin de l'équilibre européen”⁷¹. Okerrena, Frantziaren desagerpenak gizadi osoarentzat esanahiko lukeen hondamendi kulturala izanen da. “Sans attribuer à l'esprit français le premier rôle dans l'histoire de l'esprit humain, on doit reconnaître qu'il y joue un rôle essentiel”⁷². Une batez, hoberena eta razionalena probintzia aleman hori, nazionalitate printzipioaren arabera, alemanei utzi eta, Frantzian barne estabilitatea indartzen ahalegitea dela, onartu duela, begitantzen du⁷³. Garai honetako bere gutunketan, harrigarria da bere konfidantza eta bere esperantzak Napoleon Printzeagan, bere notak eta gutun ugariak Printzeari eta Printzesei. Baina bere jauntxo nahiz lagunekiko gutunketa guztia, krisi politikoari buruzko gogoeta larriz, erreforma moral eta sozialaren beharraz, demokraziaren kritikaz eta barne politikako kezkez dago beterik. Alsaziako arazoa osoki bere arranguretatik absente dago. Hogeitamar-berrogei milioi biztanleko Estatu batentzat, dio Renanek, probintzia bat gehiago edo gutxiago izatea guztiz bigarrentiarra da⁷⁴. Frantziak barne-handitzeari begiratu behar dio, ez espantsio territorialari.

“La France est assez grande; sa mission ne consiste pas à s'adjoindre des pays étrangers, elle consiste à offrir chez elle un de ces brillants développements dont elle est si capable, à montrer la réalisation prospère du système démocratique qu'elle a proclamé, et dont la possibilité n'a pas été jusqu'ici bien prouvée. Qu'un pays de dix-sept ou dix-huit millions d'habitants, comme était autrefois la Prusse, joue le tout pour le tout, et sorte, même au prix des plus grands hasards, d'une situation qui le laissait flotter entre les grands et les petits États, cela est naturel; mais un pays de trente ou quarante millions d'habitants a tout ce qu'il faut pour être une grande nation”⁷⁵.

68. 85, 98 orr.

69. Ipuintxo batean zoragarriro margotu du MAUPASSANTek, “Un duel”, in: *Contes et nouvelles*, I, Paris 1974, 947-951 orr.

70. 98-99 orr.: “Que la France perde l'Alsace et la Lorraine, et la France n'est plus (...). Une France diminuée perdrait successivement toutes ses parties; l'ensemble se disloquerait, le Midi se séparerait; l'oeuvre séculaire des rois de France serait anéantie...” 125 or.: “Mutilée, la France rentrerait en convulsions et périrait”.

71. 98 or.

72. 99 or. Ik. 77, 125 or., Straussen erantzuna Renanen kezka hauei, ik. 142 or.

73. Ik. *Correspondance 1846-1871*, aip. tok., 356 or. (1871-07-17ko gutuna Doktore Suquet-i).

74. 123 or.

75. 87 or.

Renan eta Straussen arteko elkarrizketa saioak ez du izan burubide ona. Axaleko gaitzulertze pertsonalen batzuk bien artean baino sakonago⁷⁶, porrotaren egiazko arrazoia, momentuko klima militaristan lortu ezinezkoak eta are sozialki ordezkagaitzak agertzea izan da, zalantza gabe, Renanek begitan zituen bi xedeak: bat, Frantzia barnean, sumindura antialemanari arrazoizko balazta bat jartzea; bi, gerraren eta gerra giroaren gainetik, intelektual eta zientifikoaren elkarlanari eustea Frantzia eta Alemaniaren artean. Asmo horiekin, Renan, basamortuko ahotsa izatera kondenatuta zegoen, bai Frantzian, bai Alemanian.

“J’écris en ce moment –konfesatzen dio 71ko martxoan Ch. Ritter bitartekariari– quelques réflexions sur la situation présente; ce sont probablement les derniers pages de politique que j’écrirai. Tout ce que j’avais rêvé, désiré, prêché se trouve chimérique. J’avais fait le but de ma vie de travailler à l’union intellectuelle, morale, politique de l’Allemagne et de la France. Voilà que la criminelle folie du gouvernement déchu, le manque d’esprit politique de la démocratie française, l’exagération patriotique des Allemands, l’orgueil prussien ont tracé entre la France et l’Allemagne un abîme que des siècles ne combleront pas. Je ne peux pas dédire ce que j’ai dit en pleine conscience, conseiller la haine quand j’ai conseillé l’amour. Je dois dire comme Goethe: “Comment voulez-vous que je prêche la haine, quand je ne le sens pas dans mon cœur?”. Je ne peux cependant pas dire à mes compatriotes, quand deux millions de Français leur redemandent leur patrie [Alsazia eta Lorena], de ne pas les écouter. Je me tairai”⁷⁷.

Renanen pentsamendua gai honetan laburbiltzeko, bada:

- Nazioa arraza, hizkuntza, tradizio berdineko komunitate naturala da, elkarrekin komunitate politiko bat osatzeko borondatea duena; Aro Modernoan, Estatuaren antolaketa printzipio razionala, nazionalitatearen printzipioa da.
- Alabaina, historiari errespetua zor zaio: iraganeko bortxakeriak, preskribatuz eman beharra eta ahaztu beharra dago⁷⁸.

76. Ch. Ritter-i gutunean (1871-03-11) Renan minduta ageri da, Straussek publikatzen jarraitzen omen duelako Alemaniako prentsan, eta berak irakurri ezin duelako hark publikatua. Baina, batez ere, “il paraît que M. Strauss fausse étrangement mes opinions sur quelques points” (mugen arazoaz), ik. *Correspondance 1846-1871*, aip. tok., 340; Renanen erantzuna Straussi, ik. ROMAN, J. (arg.), aip. tok., 151. Beharbada, Straussek gaizki ulertu baino gehiago, Renan espresatu da gaizki, ik. PAUL, J.-M., aip. lib., 418, 2. oin-oharra. Bestalde, Straussek Renanen lehenengo gutuna eta berea foileto batean argitara ditu (haren baimenik gabe), irabaziak gerrako inbalidu alemanentzat utziz; gustu eta taktiko gutxiko jokabidea iruditu baitzaio hori Renani, ik. ROMAN, J. (arg.), aip. tok., 152 or. Baina eztabaidaren alderdiok guretzat interes gutxiagokotzat utz ditzakegu, ideien garapidean zentratzeko.

77. *Correspondance 1846-1871*, aip. tok., 341 or.

78. 155 or.: “La guerre sera sans fin si l’on n’admet des prescriptions pour les violences du passé”.

- Gerra ezin da izan Estatuon lurraldetasuna, bereziki mugak, aldatzeko, bitartekoa; nazioarteko tribunal edo instantzia batek juzgatuko eta ebartziko ditu auzi kasuak, eta Estatu Europarren Federazioak konpondu ahal izango ditu behinbetiko.
- Bitartean, gatazka kasuak ebazteko irizpidea, hiritarren borondatea izango da.

Hau da Renanen nazioaren teoria edo nazionalitate printzipioaren doktrina gerra garaian jada. Errigoroski, “konbertsio” errepublikanoaz gerozko teoria berririk ez dago, “hautazko nazionalitate” omen’arena. Dagoena, hori bai, konbertsio errepublikano horren gerozko diskurtso mota berria da (“Zer da nazioa?”): orain oso modu diferentean markatuko dituen azentuekin; lehen nahikoa zalantzaz erabiltzen zituen kontzeptu batzuen garrantzia berriarekin⁷⁹, etab. Hamarren bat urtean, Renan nazio arazoaz ez da inoiz berrito mintzatu. “Zer da nazioa?” konferentzia ospetsuarekin berriro gaira itzuli denean, ez da bere teoria orokorra birplanteatzeko, baizik teoria orokorki suposatutik, salbuespena gogoetatzeko: zer egin, nazionalitateen printzipioa orokorki onartzen denean, baina printzipioari jarraitu nahi ez dion probintziaren kasuan (Alsazia). Salbuespenak agertarazten du ongienik, nazionalitate printzipioaren barruan, elementu gorena edo, nahiago bada, baldintza absolutuki ezinbestekoa: partaideen askatasuna, borondatezkotasuna⁸⁰. Oso sinplea eta oso logikoa: nazionalitateen printzipioa, printzipio demokratiko orokorraren ondorioa baizik ez da, izan ere.

Garaiak eta giroak aski aldatu diren arren, Renanen helburuak goian aipatu biek darraite izaten. “Zer da nazioa?” konferentzia, oso patriotiko frantsesa da dudarik gabe, baina ez dago testu antialemantzat hartzerik, halakotzat interpretatzerik. Beti bezala, zibilizazioarentzat erabakiorrak diren nazioen arteko bakea eta elkarlana ziurta ditzaketen printzipioak dira, Renanek bilatzen jarraitzen dituenak.

79. Lehengo ekibokotasun funtsezkoak garbitzeke, hala ere, seguruenik. Adibidez, “borondatezkoaren” kontzeptua bera, “volonté national” da gerra inguruko testuotan, eta hori ez da itxura demokratiko handiegikoa, ik. 101 or.: “La cause du mal [gerrarena] a été un déplorable régime politique qui a fait dépendre l’existence d’une nation des présomptueuses vantardises de militaires bornés, des dépités et de la vanité blessée de diplomates inconsistants. Opposons à cela le régime parlementaire, un vrai gouvernement des parties sérieuses et modérées du pays, non la chimère démocratique du règne de la volonté populaire avec tous ses caprices, mais le règne de la volonté nationale, résultat des bons instincts du peuple sagement interprétés par des pensées réfléchies”.

80. Hau nazioaren kontzeptu edo teoria berria ez dela egiaztatzeko (azentua puntu horretan indartzen joan dela, ukatu gabe), ik. 159, 172, 58 orr., Suitzaren adibidea behin eta berriro nola aipatzen den. “La Suisse, Messieurs, est ici pour nous le meilleur de tous les exemples. Voilà certes une des nations du monde qui a le plus sa raison d’être, puisqu’elle a été formée par l’adhésion successive et presque toujours volontaire de toutes les parties qui la composent” (172 or., 1878 urtekoa).

2. ZER DA NAZIOA?

“Zer da nazioa?” konferentzia, 1882ko martxoaren 11an Sorbonan eman zuen Renanek; gerra baino hamaika urte geroago. Hogei orri eskaseko testua da, hiru zatitan zatitua. Zati bakoitza honela moduz izenburutu genezake: I. nazioaren jatorri historikoa, II. nazioa zer ez den, III. nazioa zer den. Ondorengoan testu honen irakurketa kritiko bat egingo dugu. Konferentziak egundoko sona lortu du, batez ere tradizio frantses jakin baten “fundazio” sinboliko antzeko gisa. Renanek berak ere konferentzia honi garrantziarik apartekoena aitortzen zion, 1887an, zenbait hitzaldi eta konferentziaren bilduma bat argitaratzeko hitzaurrean, adierazten duenez:

“(…) Le morceau de ce volume auquel j’attache le plus d’importance, et sur lequel je me permets d’appeler l’attention du lecteur, est la conférence: *Qu’est-ce qu’une nation?* J’en ai pesé chaque mot avec le plus grand soin: c’est ma profession de foi en ce qui touche les choses humaines, et, quand la civilisation moderne aura sombré par suite de l’équivoque funeste de ces mots: *nation, nationalité, race*, je désire qu’on se souvienne de ces vingt pages-là”⁸¹.

Neuk, berriz, hasteko, gomendio honexen tonuari erreparatzera (“ma profession de foi”, “ce qui touche les choses humaines”, etc.) gomitatzen dut irakurlea, jarrera erlijioso-apokaliptiko hori, konferentzia balioesteko ere giltzarrizkoa baita. “On va aux guerres d’extermination...”, etab.⁸². Frantziaren agonian omen gaude eta Frantziaren agonia munduaren eta zibilizazioaren agonia da. Arrazoimenaren eta progresoaren zibilizazioa, historiaren eta gizadiaren lorea –sekula desagertu behar omen ez zuena– agonian dago, Renanen sentimentu tragikoaren arabera. Halako zorigaitzaren kausa zein den, ez dago guztiz garbi testuan: behin, <arrazo>, <nazioa> terminoen ekibokotasuna da; gero, dinastiei onartzen zitzaizen probintziak beren borondatearen kontra anexatzeko eskubide edo printzipioa (Renanentzat erregeen kasuan zilegizkoa, are progresoaren faktore behinenetakoa izan dena), nazioei onartzea. Behin semantiko-teorikoa da arrazoia, bestean historiko-politikoa. Bion arteko lotura, berak inon egiten ez duena, ebidentea ote da? Renanen formulazioak askotan izaten dira erretorikoki biribilagoak, emotiboak eta sugestiboak, objektiboki zehatz eta garbiak baino. Ikusiko dugu, ordea –kasu honetan ez baita hori bakarrik–, nazio arazoaren eztabaidan behin eta berriro nola jauzi egiteko joera duen maila semantikotik historiko eta juridiko-politikora, bestean ekiboko handiak salatzen dituenak, berak ez dauzkalako agian txikiagoak.

81. 57or. lk. ANTJUSTEGI, E., “E. Renanen <Zer da nazioa?> testuaren inguruan”. In: *Bitarte* 13, 1997; 101-119 orr.

82. 57 or.: “On va aux guerres d’extermination, parce qu’on abandonne [nolatan, abandonatu? Frantsesa baino ez da eta?] le principe salutaire de l’adhésion libre, parce qu’on accorde aux nations, comme on accordait autrefois aux dynasties, le droit de s’annexer des provinces malgré elles. Des politiques transcendants se raillent de notre principe français, que, pour disposer des populations, il faut préalablement avoir leur avis. Laissons-les triompher à leur aise. C’est nous qui avons raison”.

Doitasun eta garbitasunaren aldarrikari eta promesle pijoa da bera, hala ere - erretorika mailan beti. Konferentzia, nazioaren kontzeptua zehaztasunik gabekoa dela, deitoratuz hasten da⁸³. Gaurko oker larria da, “on confond la race avec la nation, et l'on attribue à des groupes ethnographiques ou plutôt linguistiques une souveraineté analogue à celle des peuples réellement existants”⁸⁴. Izipiritu axalak iluntasun edo nahastasun honekin konforma daitezke. Aitzitik, “un esprit réfléchi” –hala aurkezten digu bere burua– argia eta arrazoiketa behar du. Planteamendu teoriko garbia egin nahi digu, korapiloak askatzeko xede hutsez, intentzio politikorik gabe⁸⁵.

“Tâchons d'arriver à quelque précision en ces questions difficiles, où la moindre confusion sur le sens des mots, à l'origine du raisonnement, peut produire à la fin les plus funestes erreurs. Ce que nous allons faire est délicat; c'est presque de la vivisection; nous allons traiter les vivants comme d'ordinaire on traite les morts. Nous y mettrons la froideur, l'impartialité la plus absolue”⁸⁶.

Zinez asko da, Renanek agintzen duena.

Sarrera horren ondoren, [I] historiara jotzen du Renanek argibidearen bila, nazioaren izaera zein den, haren bilakaeraz erantzuteko.

Hauxe da azalpen historikoaren aurreneko esaldia: Inperio erromatarraz gero, edo, hobeki, Karlomagnoen Inperioaz gero, mendebaleko Europa nazio-tan banaturik ageri zaigu..., Ingalaterra, Alemania, Frantzia, “des modernes autonomies européennes”⁸⁷ bezala definituak (nazioa berdin autonomia modernoa, jadagoneko!). - Beraz, hasi eta, hasi orduko, nazioak zer diren, testu honetan aldez aurretik erabakita dagoela, aurkitzen dugu⁸⁸. Bilatu behar genuena, badaukagu! Nazioak, “zentzu honetan” (Renanek berak egiten du mugapen hau), berriak dira historian; ez zeuden antzinatean⁸⁹. Beste gabe

83. 37 or.: “une idée, claire en apparence, mais qui prête aux plus dangereux malentendus”.

84. Ib.

85. 43 or.: izan ere, “les affaires du monde [kasu beti hizkera bibliko honi!] ne se règlent guère par ces sortes de raisonnements; mais les hommes appliqués veulent porter en ces matières quelque raison et démêler les confusions où s'embrouillent les esprits superficiels”.

86. 37-38 orr.

87. 37 or.

88. Nazio hauek beren artean hegemonia borroka batzuk ibili dituztela, esanez darrai testuak; baina, gorabehera batzuekin historian zehar, nazio bakoitzak funtsean hasieratik “ses bornes naturelles”etan (38 or.) omen dirau! Gerxeago “des divisions immuables” dira nazioenak (39 or.). Eskerrak bere zehaztasun promestuearekin ez dela eskrupulosoegia: orri batzuk geroago (44) nazio hauek muga (“limites”) naturalik ez dute, are teoriarik arbitrario eta dohakaitzena da muga naturalena (52-53 orr.).

89. 38 or. Problema guztia da, nazioa “zentzu honetan” zehazki zer den, ez digula deus argitu, adibide gisa Ingalaterra, Frantzia aipatu baizik, beste argitasunik gabe. Gehitu beharra baitago, bestela, antzinatean ere naturaltasun guztiarekin aipatu ohi dituela Renanek nazioak (grekoa, judua), ez dakit zein zentzutan, konferentzia hau baino bai lehenagoko eta bai geroagoko testuetan. Mugapen hau testu honetan bakarrik eta ad hoc egin da hortaz.

Renanek, nazioa zer da galdera, zer dira Frantzia, Ingalaterra, Alemania, bihur dezake. Hots, nola bilakatu dira. Nola justifikatzen du orain Renanek nazioaren kontzeptua antzinaterako deusbaliatu eta moderniarako bakarrik erreserbatzea? Ez du inon justifikatzen. Bere arrazoiketak honelakotsuak dira: Atenasen patriotismoa bazegoen, baina lurralde txikitxo zen; Inperio asiriarrak lurralde zabala zuen, baina patriotismorik ez zegoen, etab.⁹⁰. Beraz, logikoki, nazioa izateko patriotismoa, lurralde zabala, etab., ezaugarri batzuk esijitzen dira. Zeintzuk, zehazki? Ez da esaten. Renanek, batzuk naziorik ez direla erabakitzeke, ematen dituen arrazoi ezberdinak banan-banan erkatu, eta ez dago modurik, haietan naziotasunaren kriterio bat deskubritzeko.

Inbasio germaniarrak ei dira, nazionalitateen existentziari oinarria ipiniko dion printzipioa munduan sartu dutenak. Hauek dinastiak eta aristokrazia militarra inposatu dituzte, arraza aldakuntza berezirik eragin ez badute ere (arrazaren gaia hasiera-hasieratik behin eta berriro ateratzen da, kasura etorri ala ez)⁹¹. Hemen esaten denez, egungo nazioetako banaketa, “printzipioz aldaezina” (zer da hori?)⁹². Verdungo Itunak (843) ezarri izango zuen - “et dès lors la France, l’Allemagne, l’Angleterre, l’Italie, l’Espagne s’acheminent (...) à leur pleine existence nationale, telle que nous la voyons s’épanouir aujourd’hui”⁹³. Ados egon ala ez, hau doktrina arrunta da Renanen obra osoan. (Nazioak Frantziako Iraultzaz gero bakarrik existitzen direla bezalako tesi bitxirik ez harengan bilatu, noski - askotan Renanen nazio kontzeptuaz legitimatu nahi izaten baita hori)⁹⁴. Guztiz ohargarria da, ordea, Renanek nola ikasi duen, ukitutxo batzuekin han-hemen, historiaren zentzua bere interes berrien arabera modulatzen. Ez baita dudarik, atzoko historia gaurko interesetatik ikusten dela. Bere obrako beste leku batetik aipatzeko:

“La grande loi de développement suivie par les différents États de l’Europe latine [hemen Estatuek eta Europa latinoaz hitzegiten da] est celle-ci: la race germanique, en détruisant les cadres de l’administration romaine, y substitue la souveraineté divisée et envisagée comme une propriété personnelle, c’est-à-dire la féodalité. L’établissement germanique, surtout à l’époque carlovingienne, ne connaît d’abord aucune distinction de nationalités: les divisions dans l’intérieur des pays occupés par les Germains sont tracées uniquement en vue du conquérant sans égard pour la géographie et l’ethnographie. Mais les nationalités ne

90. 39 or.

91. 39 or.

92. Behin eta berriro, printzipioak eta lege historiko handiak aipatzen dira ahoa bete. Inoiz ez dira argitzen, inoiz ez dira justifikatzen.

93. Hau nekez uler daiteke inola, Frantziako historiaren jeneralizazio arbitrario bezala baizik mendebaleko Europa osoarentzat baliozko legez. Izan ere, IX. mendean, agian euskal nazioa (Nafarroako erresuma) edo katalana, bretoina, adibidez, ikusi ahal izango dira existentzia nazional osorako bide “aldaezinean” ezarrita; baina Espainia edo Portugal erresuma mohamedano bat izateko bidean bakarrik irudika litezke, izatekotan ere. Erresuma frankoaren banaketa horretan, asmamenik irudimentsuenak ere ez Italia, ez Alemania, ez Ingalaterra modernoak “asma” litzake jada ezarrita.

94. 83 or.: “Dès le Xe siècle, la *Francia* est toute nationale (...). Dès lors commence autour de Paris cette admirable marche du développement national, qui aboutit à Louis XIV, à la Révolution...”

tardent pas à prendre le dessus; elles le prennent en s'attachant à une famille germanique, dont elles font leur égide et leur point d'appui [hemen nazionalitateak berak dira nagusitzen direnak –hauek “antzinatekoak” dira hortaz!– eta germaniarren rola biziki gutxitua da nazioaren sorreran!]⁹⁵. De ce pacte des anciens pays romains avec le germanisme naît la royauté moderne (...). La France comença le jour où Robert le Fort prit en main la cause des populations abandonnées par les faibles Carolingiens. Ce jour-là, la France et la maison de France furent fondées du même coup; ce jour-là fut contractée l'union séculaire d'où devait sortir la puissante unité des pays gaulois. Chacune des nationalités de l'Europe est ainsi le résultat d'une sorte de pacte respectif [hitzarmena Erdi Aro goizerraino eramana!] entre les fractions démembrées de l'ancien empire et une famille germanique qui les représente”⁹⁶.

Horrela jaio dira nazioak. Nazio hauei Estatuak ere deitzen die⁹⁷. Estatuak eta nazioak bereziz, Estatu ingelesa eta haren barruan nazio ingelesa, nazio eskoziarra, nazio irlandarra berezi ahal izango litzuke. Baina Renanek nahiago du inkoherentea izan eta uneoro katramilatuz ibili⁹⁸, argitasuna berezketa horren bidetik xerkatu baino. Bestela Alsazia “nazio aleman” bihur baitakiok! Arrisku hori ez du pasa nahi. Hain zuzen nazio modernoon karakteristikoa “la fusion des populations qui les composent” dela, esango digu⁹⁹; berau “le moule même de la nation” baita¹⁰⁰. Fusioarekin zehazki zer ulertzen duen, ez digu esaten. Berririo historia kontatzen digu, nola konkistatzaile germaniarrek beren erlijioa, hizkuntza, etab., ahaztu, eta herri konkistatzairenak hartu zituzten. Ahazturak (konkistaren eta dominazioaren ahaztura, arraza diferentzien ahaztura, etab.; klase diferentzien ahaztura Renanek ez du aintzat hartzen ere) berebiziko inportantzia erakusten digu hemen: askotan “fusioa” masakrez eta zampaketa egin baita (Okzitaniaren konkista). Fusioa legez, ahaztura esentziala izango da, hortaz, nazioa egoteko - piska

95. XIX. mendeko historigintza frantsesean, Frantziaren hastapen germaniarrak loriatzeko joera egon da, gerrarekin iragan germaniar oro ezabatzeko joera nagusitu arte.

96. OC, II, 176 or.

97. 40 or.

98. Ik. 203, 204, 207 orr. etab., 1883an bertan eta beti antzinatean, grekoak nazio, juduak nazio, Indiako parsiak nazio. Jeneralean –alegia, konferentzia honek adierazten duen salbuespeneko ahalegin izpiritualista utzita–, Renanek naturaltasun osoz kontsideratu ohi ditu juduak nazio, ja 1100 urte Kristo aurretik hasi (ik. OC, VII, 92: “nation israélite”) eta gero historia guztian zehar (ik. lb., 99, 100, 103 orr. –“le pacte de Dieu et de la nation”–, 105 or. etab.). Nazioak europarrak eta modernoak diren konturik ez dago hemen. Babiloniako desterrualdian juduek ia konferentzia honetako nazioaren definizioa gauzatzen dute: oinaze eta pozen komunitatea (lb., 115 or.). Makabearren matxinadari “soulèvement national” derizkio (Ik. OC, VI, 1206 or. eta hurr.). Erromatarrek toleranteak ei ziren nazio juduarekin (OC, IV, 1263 eta hurr.). Nazio judua da erromatarrek lau haizetara sakabanatu dutena. Azken urteetan Renan juduekiko zalantza gehiagorekin sumatzen da, nazio, herri, “communauté sans patrie” (37 or.), arraza (217, 218, 220 orr.), nola identifikatu. Atenasi ere hiri, Estatu, nazio (203 or.) deritzo. Nolanahi ere, batzutan, situazioaren arabera, zehatzaren itxurak dogmatizatu arren (“Zer da nazioa?”n esaterako), ez dauka terminologia finkatua - “il lui arrive de prendre le mot race au sens d'âme collective, c'est-à-dire de nation” (J. Roman, 24, 1. oin-oharra).

99. 40 or.

100. 41 or.

bat hobeto ulertzen dugu horrela, zer den “fusioa” bera. “L’oubli, et je dirai même l’erreur historique, sont un facteur essentiel de la création d’une nation”¹⁰¹ - h. d., manipulazio historikoa, mitologia nazionala, beharrezkoak dira nazioa osatzeko. Hori zeinek programatzen eta eragiten duen, ez da esaten. Gertakari natural bat balitz bezala aipatzen da eta uzten da. Nazioa egoteko baldintza esentzial bat da. Renan ez da lotsatzen esateko:

“C’est ainsi que le progrès des études historiques est souvent pour la nationalité un danger. L’investigation historique, en effet, remet en lumière les faits de violence qui se sont passés à l’origine de toutes les formations politiques, même de celles dont les conséquences ont été le plus bienfaisantes. L’unité se fait toujours brutalement; la réunion de la France du Nord et de la France du Midi a été le résultat d’une extermination et d’une terreur continuée pendant près d’un siècle”¹⁰².

Nazio/Estatuaren ama biolentzia da: baina esentziala da hori ahaztea, fusiorako. Dena dela, fusioa herriaren sofrimendu eta madarikazio artean, herriaren borondatearen aurka, egin bada, egin den bezala –Erregeak egin du!–, eta gero ahazturaren poderioan onartua, orain herriak erregea bera uzkailli eta dekapitatu, eta ahaztu egin du - horra fusioa helmugaratua¹⁰³, nazioa bere naziotasun osora, burujabera iritsi da: “C’est la gloire de la France d’avoir, par la Révolution française, proclamé qu’une nation existe par elle-même (...). Le principe des nations est le nôtre”, deiadarkatzen du Renanek harro-harro¹⁰⁴.

Bidaia paradoxal bat egin dugu. Renanen kezka da, zer den nazio bat oraintxe. Hori argitu nahi genuen. Ikusi dugunez, kuestioa Renanek inplizituki planteatuta daukan eran, Frantzia oraintxe zer den, hori izango da nazioaren esentziala, aldez aurretik hori agindu baitzaio planteamenduari. Konklusio hori lortzeko mobilizatuko dira argumentu guztiak, Renanek batez ere historia baliatuko du. Eta azkenean paradoxa honekin uzten gaitu: nazioa ez da arrazaren edo produktua, historiarena baizik; hori finkatzea da Renanen interes fundamentalak (“la nation moderne est donc un résultat historique”)¹⁰⁵. Gero, nazioa, historiaren produktu horrentzat, historiaren ukoa, erregearen ukoa eta desmemoria ia totala, aurreneko baldintza ezezik, esentziala bihurtzen da: “Or l’essence d’une nation est que tous les individus aient beaucoup de choses en commun, et aussi que tous aient oublié bien des choses”¹⁰⁶. Ez

101. 41 or.

102. 41 or.

103. 41-42 orr.: “Le roi de France, qui est, si je l’ose dire, le type idéal d’un cristallisateur séculaire; le roi de France, qui a fait la plus parfaite unité nationale qu’il y ait; le roi de France, vu de trop près, a perdu son prestige; la nation qu’il avait formée l’a maudit, et, aujourd’hui, il n’y a que les esprits cultivés qui sachent ce qu’il valait et ce qu’il a fait”. Renan errepublikanoak erregearen nostalgiarekin jarraitzen du.

104. 43 or.

105. 42 or.

106. 42 or.: “Aucun citoyen français ne sait s’il est burgonde, alain, taïfale, visigoth; tout citoyen français doit avoir oublié la Saint-Barthélemy, les massacres du Midi au XIIIe siècle...”

dut ohartarazi beharrik, berriz ere, elkarrekin batera ahaztu diren gauza askoak, esan zaizkigula; baina elkarrekin batera gorde ere (historiatik) egiten omen diren beste gauza asko horietarik, bat bakarra ez zaigula aipatzen. Konklusioa: nazioa (Frantzia) historia egin du (erregeak); Frantziak historia ahaztu egin du - nazioaren kontzeptuan historia ez da inportantea¹⁰⁷. Argumentazio guztia konklusio honetara erraz iristeko moduan antolatua dago. Alegia, formalki beti modu negatiboan: konkistatzaileek beren hizkuntza, erlijioa, arraza ahazten dute; konkistatuek menpekotza ahazten dute, etab., eta ahaztu guzti hori nazioaren oinarri eta moldea bilakatzen da. Bitxiki, horrek guztiak positiboki ematen duena: guztien erlijio berdintasuna, hizkuntz berdintasuna, memoria selektiko komuna (ikusiko da gero), etab., ez da nonbait nazioaren oinarri eta molde bilakatzen - bere Alsazia (aleman protestante) frantsesaren defentsan Renani interesatzen ez zaiolako! Hori gertatzen da, eztabaida partikular bat teoria unibertsal bihurtu nahi izaten denean.

Nazioa zer eta haren jatorria zein izan den ordez, Frantziaren jatorria kontatu digu Renanek. (Hori bera, oso interes konkretuetatik irakurria: alde aurretik finkaturiko xede batzuen zerbitzuan sigi-saga). Hain zuzen autore alemanek, Herderrek bereziki, ilustrazio frantsesari hainbat aldiz eginiko kritika, haientzat munduak Frantzia bezalakoxea izan beharra zuela, suposatzeagatik (literaturak Atenasen, birtuteek Egipton, arrazoimenak Israelen, XVIII. mendeko Frantzian bezalakoxeak), Renanen jokaerak perfekzio modelikoaz errepikatzeko du. Frantziako gorabeherak “ces grandes lois de l’histoire de l’Europe occidentale” bihurtzen dira¹⁰⁸. Ordea, aski da berari irakurtzen jarraitzea, Frantziako –esan dezagun– paradigmak, ez Italia¹⁰⁹, ez Alemania¹¹⁰, ez Holanda¹¹¹, ez Belgika, Suitza, Austria, Txekia, Hungaria, Turkia, Grezia, Danimarka...ko bilakaera esplikatzeke balio duela! Kasu batzuetan, Renanek berak esaten digu, Frantziako erregeak hain miragarriro bururatzen jakin duen fusio prozesua, bururatzen jakin ez eta porrot egín omen dutelako (“beaucoup de pays ont échoué”¹¹²; hala Austrian, Turkian...). Horietan nazionalitate bakoitza bereber omen baita; kroaziarrak, serbiarrak, bohemiarak, alemanak, hungariarrak, elkarren alboan eta nahasbatu gabe bizi dira, “fusionatu” gabe, bakoitza bere ghettoan (eta hori porrota da Renanentzat!). Beraz, Austria Estatu da, baina ez nazioa. (Berrero, esan gabe uzten gaitu, horko serbiar, kroaziar eta beste guztiak zer bai diren, Estatuak izan gabe eta naziorik ere ez!). Berdin Turkia bere barruko herri ezberdin nahasgabeekin.

107. Ez da kontsideratzen, norbaitek, “probintziaren” batek edo –fusioa esaten den bezain kontsumatua ez delako– historiari berak inportantzia ematen badio, historia egin zenez zer inportantzia duen orduan, ahaztu omen dutenek ere aintzat hartu beharrekoa. Logikoki, ahaztura erreala-ri adina inportantzia tokatu behar baitaio ez ahazturari probintzia baten-edo kontzientziaren fundamentazio eta legitimazioan.

108. 42 or.

109. 82 or.: “(...) l’Italie n’a jamais pu devenir une nation comme les autres”.

110. Ib.: “La loi du développement historique de l’Allemagne ne ressemble en rien à celle de la France”.

111. 44 or.: “La Hollande, qui s’est créé elle-même...” (ez errege dinastiak).

112. 42 or.

Ados egon ala ez, uler genezake errealitate soziala Renanek halaxe kontzeptuatzea¹¹³. Ordea, horrela bada, ulertu ezin dena da, zer arraiogatik Suitzako kasua ez den porrot bat, eta Renanentzat zergatik Suitza Estatua den eta nazioa gainera. Beste kasu batzuetan ez azken emaitza, prozesu historikoa da, arras bestelako bideak ibili dena: Holanda, esaterako. Ez dauka zerikusirik Frantziako ibilbidearekin, ez dinastiaren paperean, ez fusioaren arazoan, ez ezertan. Edo, berdin, Italiaren kasuan. Holakoetan ez dakigu, zertan gertatzen diren, Frantziako historia unibertsalduz atera dituen “mendebaleko Europako historiaren lege handi” haiek. Eta, dirudienez, Renanek berak ez daki guk baino hobeto. Orduan haren esplikazioa da, “*toujours une profonde raison d’être a présidé à ces formations [zein arrazoi da hori zehazki? “profonde” batekin alferrik ezkutatu nahi baita arrazoi egoki baten eskasia nabarmena]. Les principes [zeintzu zehazki, berriro?], en pareils cas, se font jour par les surprises les plus inattendus [!]. Nous avons vu, de nos jours, l’Italie unifiée par ses défaites, et la Turquie démolie par ses victoires*”. Hori benetan bitxi-bitxia da. Zein ote da esplikazioa? Hauxe: “*Car l’Italie est une nation, et la Turquie, hors de l’Asie Mineure, n’en est pas*”¹¹⁴. Renanen esplikazio guztia horixe da: Italia, nazio bat zelako, nazio bat bilakatu da; Turkia ez zen nazio bat eta ez da nazio bilakatu. Ez da tautologia soila, kontraesan garbia baino goian ezarritako paradigmarekin: Italian, nazioa ez da prozesu historikoaren produktua, agentea baizik!¹¹⁵ Gehiegitxo, sofista klasiko batentzat ere.

Frantziako historia izan dugu haria. Aurkitu dugu, “nazionalitatearen printzipio” handia dinastia zela. Erregeak biltzen eta lotzen zituen –armaz, ezkontzaz– lurraldeak, ez nazioen eskubide, ez probintzien borondatearen axola izpirik gabe. Berak egiten zuen eskubidea. Jabea bezala zen. Gero, batbatean, Iraultza¹¹⁶. Eta Renanentzat mirari bat gertatzen da: burua eta bihotza

113. Nahiz gero ez den kontsekuentea horretan ere: Turkia ez da nazio bat, han komunitate diferenteak elkarren aldamenean bizi direlako –Esmirna bezalako hirietan, adibidez–, “*dont chacune a ses souvenirs et qui n’ont entre elles presque rien en commun*” (42 or.). Frantzian, aldiz, fusioa omen dago. Urtebete geroago bakarrik (1883), juduen bestelakotasun arraziala esplikatu nahi duen konferentzia batean, hauek Frantzian beti “*une vie de ghetto*”, “*dans un cercle resserré*”, bizi izan direla, ematen da arrazoia. Eta protestanteak berdin bizi omen dira sozialki beren baitan itxita (218-219 or.). Euskaldunak, bretoinak, alsaziarrak ere bizi dira Frantzian. Hala ere Frantzia nazioa da, Austria edo Turkia ez bezala.

114. 42-43 orr.

115. Hori, “Zer da nazioa?”n ezin du onartu, baina Renanek onartua da, bestela, “inpartzialtasun absolutuz” polemikan ari ez den aldarteetan: “*pas de roi, pas de capitale, pas de prince de réversion*”; historiak “*a condamné l’Italie à n’être point une nation comme les autres*”, etc.; ik. “*Les Révolutions d’Italie*”, OC, II, 177, 182 orr. Gero, azkenean, baina XIX. mendean!, Europako “lege handira” bildu nahi badu ere: “*(...) voilà pourquoi le Piémont seul possède les conditions essentielles des États modernes: une maison royale, une noblesse provinciale, une bourgeoisie, une armée*” (185 or.). Besteen Erdi Aroko “legeak”, Iraultza Frantsesak abolitu eta gero agintzen –naziogintzako faktoreak izaten!–, Italian.

116. Ohargarria, Renanek orain nola ikusten duen jauzi hori: “*(...) Le XVIIIe siècle avait changé toute chose. L’homme [!] était revenu, après des siècles d’abaissement, à l’esprit anti-que [!], au respect de lui-même, à l’idée de ses droits. Les mots de patrie et de citoyen avaient* ...

kendu zaion gizarte politiko bat (nazioa), hala ere bizi da. Bizi bada, bere zuzenbidea du (“outré le droit dynastique, il y a le droit national”). Baina zerk justifikatzen du? “Ce droit national, sur quel critérium le fonder? à quel signe le connaître? de aquel fait tangible le faire dériver?”¹¹⁷.

Galderak baino ez dugu. Baina sarreran besterik ez gaude oraindik. Esprikazioak II eta IIIan emango dira. Ikus dezagun, aurrena, zer ez den nazioa (II).

3. ZER EZ DEN NAZIOA

Ongi erreparatzen badugu, hasierako galderatik (zer da nazioa?) oraingo hauetara, mailaz aldatu gara - Renanen truku txiki bat da, eskujoko erretoriko artean apenas ohartzen dena. Nazioa zer den, ez da derrigor galdera politikoa. Haren esplizitazio moduan orain egiten zaizkigun galdera berrion zentzua (zerk oinarritzen du zuzenbidea?), zuzenki politikoa da. Ongi ohartzen gara, Renanek ez duela momentu bat ere nazioa zer den benetan galdetu. Bere preokupazioa politikoa zen hasieratik. Ez orokorki politikoa ere. Printzipioak asko aipatu dira. Baina egjaz jokoan dagoena, kasu konkretu bat da: Alsazia-Lorena. Eta hor galdera ez da, zer da Alsazia?, baizik zeinen eskubi-dea da Alsaziaren jabetasuna? Nola justifikatzen da jabetasun hori?

Renanek historian zehar ibilarazi bagaitu, historia baztertu ahal izateko bakarrik izan da. Konferentzia hau ez da alemanei edo alemanentzat egin, frantsesentzat baizik. Eta bere buruarekin eta kolega frantsesekin polemizatzeko bertan Renanek alemanekin adina edo gehiago¹¹⁸. Agian hau ez da aski nabarmendu izan. Ohartzea, ordea, erabakiorra da interpretazioarentzat. Ia beti alemanen aurkako testu bezala irazkintzen baita. Egiazki, bere-bere lehenaren aurkakoa da oroz gain –bere “fede berria”–, eta momentuan Fran-

...

repris leurs sens” (44 or.). Antza, nazioa aurrena bere buruaren jabe bilakatu da –bere burua eta bihotza– [antzinakoen eran!], eta horregatik egin ahal izan du Iraultza. “Ainsi a pu s’accomplir l’opération la plus hardie qui ait été pratiquée dans l’histoire, opération que l’on peut comparer à ce que serait, en physiologie, la tentative de faire vivre en son identité première un corps à qui l’on aurait enlevé le cerveau et le coeur [gizartea eta erregea]” (Ib.)

117. 45 or.

118. Ohar hau Renanek berak, bere Akademia Frantsesean harrerako hitzaldia behar bezala intepretatzeari buruz, eman du, ik. “Lettre à un ami d’Allemagne”, in *Discours et conférences*, aip. tok., 47or.: “J’ai défendu notre vieil esprit français contre d’injustes reproches, qui viennent presque aussi souvent de chez nous que de chez vous”. Nazioa zer den konferentzian autore alemanek edo posizio alemana esplizitoki ez dira behin ere aipatzen; aitzitik, haiekin polemizatzeko behin eta berriro aipatu aipatzen diren posizioak (“certains théoriciens politiques”, “les politiques dont je parle” 43 or.; “la race, disent plusieurs avec assurance”, 45 or.; “certains partis”, 52 or.), hauekin polemizatzeko erabiltzen diren adibideak bezala, frantsesak dira nabarmenki. Engainagarria baino ez da, diskurtso hau nazioaren teoriko edo kontzeptu alemanen bat(zu)en aurkakotzat, kontzeptu alternatibo baten manifestuzat edo, hartzea, gure artean maiz egiten den moduan. Hobe, testu hau, zuzen interpretatzeko, lehen-lehenik eztabaida barne-frantsesean kokatu behar da. Eztabaida franko-alemana fondo duela, noski. Autore alemanei alusio posibleak arrazaren atalean (konpara 105-106 orr., “naturalista alemanak”) eta amaierako “transcendants de la politique”tan nabari litezke (56 or.).

Wilhelm von Humboldt Euskal Herria arakaten, 1801.
Wilhelm von Humboldt investiga en Vasconia, 1801.
Wilhelm von Humboldts untersuchungen im Baskenland, 1801.

tzian ohikoak ziren historiaren ikuspideen aurkakoa orobat. Konferentzia honekin, berak azkenean garbi ikusi uste duena, denei ikusarazi nahi die: ordura arteko historiaren filosofia guztia zokoratu beharra dagoela, Alsaziaren arazoa alemanekin eztabaidatu nahi bada. Hau da, Estatuaren edo historiako lege objektiboen filosofia alemanarekin, alemanen aurka ez dago arrazoiterik: orain arte mesprezatu den indibididoan oinarritu beharko da. Naziotasunaren printzipioa dinastia bada –Renanek beti predikatu duen bezala–, lehen errege frantsesek zuten adina eskubide izango du orain Prusiakoak bere erresuma konkistaz handitzeko: tematu beharra dago, eskubide dinastikoen edo konkistakoen aroa nazioaren oinarri bakar bezala pasea dela. Orain beste printzipio batek agintzen du¹¹⁹. Nahitaez Iraultza Frantseza, beti gogor juzgatua Renanen obran (eta arestiko historigintza frantses gehiengan), positiboa bilakatzen da. Arrazen inportantzia –topiko bat garaiko historigintza frantsesean– arras baztertu behar da historiari. Nazioaren definizioan historia sartuz (elementu historikoak: jatorria edo arraza, tradizioak, hizkuntza, erlijioa), beti galduta aurkituko dira alemanen aurrean: Alsazia alemana izango da. Ahalik eta gehiena deshonoratu egin behar da nazioaren kontzeptua bera, etab. Funtsean hau da konferentziaren muina, arrazoiketen arazoia soegiten bada.

Bigarren atala (II) elementuen eliminazioarena da: nazioa ez du egiten (berdin, hemen: eskubide nazionala ez du fundamentatzen) dinastiak, arrazak, hizkuntzak, erlijioak, interes ekonomikoen loturak, geografiak. Ohar bedi, beraz, ez dela nazioa bere baitan zer den definitzea bilatzen, baizik hura erlazio politiko-juridiko gisa nola ulertu behar den. Azkenean gertatuko da, Renantzat izan ere nazioa ez dela erlazio juridiko-politiko horixe besterik. Hori zertan oinarritzen den bera, izango da orduan kuestioa, oinarria momentuko nahimen indibidual hutsa, indibidualki adierazia baldin bada¹²⁰, ezin baitu iraunkortasunik denboran izango, ez presentziarik espazioan, ez mugarik gizadian, ez justifikaziorik gizartean; beraz, errealiterik ez historian. Planteamendu indibidualista absolutuaren problema, hori izango da. Guri, hala ere, ez zaigu hori interesatzen, Renanek horretarantz –esan dugu zergatik– nola jotzen duen baizik.

Lurrak, ez. “Muga naturalen” doktrinari, arbitrarioago eta kaltegarriagorik ez dagoela derizkio. Hemen agerikoa da, Renan, politika frantsesak mende-

119. 155 or.: “Le droit d'autrefois n'est pas le droit d'aujourd'hui. Le sentiment des nationalités n'a pas cent ans (...). Une cession de province n'était alors qu'une translation de biens immeubles d'un prince à un prince; les peuples y restaient souvent indifférents. Cette conscience des peuples, nous l'avons créé dans le monde par notre Révolution...”. Aparte azkeneko hau ez dela egia erdizka baino, edo gutxiago, Renan puntu honetan franko korapilatuta aurkitzen da. Inoiz ez baitu onartuko, oraintxe ere, eta herrien autokontzientza arren, dinastia ez dela printzipio egokia, eta berez egokiena (Ingalaterran, Alemanian, Italian), Frantzia honez gero ez dela posible baizik. Orduan, dinastiek betidaniko beren anexioen eskubidearekin ez jarraitzeko arazoia, pragmatiko soila (“règle de politique”, 155 or.) izango da, gerrak ekiditeko. Ik. 229 or. ere, C. Ritter-i gutuna.

120. Renanek horretara jotzen du, eta joera hori erakusten dute bere esaldi famatu biribilenek. Interpretazio gehienek ere horrela ulertu izan dute. Baina ikusiko dugu, Renan bera inoiz ez dela mutur horretaraino ailegatu.

tan sistematikoki esetsi duen helburu nagusi bat, ari dela gogor arbuatzen (“muga naturalen” teoria espantsionista Richelieuri egotzi ohi zaio, baina zerikusi handia izan du Iraultzaren eta Napoleonen politikan ere). Edozein biolentzia justifikazeko balio omen du. Egin ere, makina bat aldiz politika frantses militarista justifikatzeko balio izan du. Baina gauza bat da, nazioak berezko muga naturalik ez duelako ebidentzia baiestea (Frantziak Rhin ibaia bezain ongi deklaratu lezake Ebroa bere muga natural, eta hurrengo egunean bere armadak muga natural horren konkistara bota). Eta beste gauza bat, nazioaren kontzeptuan luraren inportantzia arbuatzea. Arbuioaren arrazoia da, interesatzen zaiguna:

“Non, ce n'est pas la terre plus que la race qui fait une nation. La terre fournit le substratum, le champ de la lutte et du travail; l'homme fournit l'âme. L'homme est tout dans la formation de cette chose sacrée [!] qu'on appelle un peuple [*nation* berdin *peuple*]. Rien de matériel n'y suffit. Une nation est un principe spirituel, résultant des complications profondes de l'histoire, une famille spirituelle, non un groupe déterminé par la configuration du sol”¹²¹.

Argumentazioaren logika da, zer behar den behatu. Renanentzat, lurra naziotasunaren faktore bezala baztertzeko, aski da, materiala den guztia ez aski izatea (nahiz ez askitik ez den ondoratzen, beharrezkoa ez denik, edo inportantea bederen ez denik)¹²². Hizkera mistiko metaforiko guztiari erreparatzeko, ez dago irakurleari atentzioa deitu beharrik. Nazioa printzipio espiritual bat da (natura metafisiko edo logikokoa inondik); gizakiak nazioari arima ematen dio (baina lurra ez da guxtienez gorputza, substratua baiziki!), etab.

Interes ekonomikoen elkartasunak ere ez du egiten nazioa. Berriz araziari beha: “Il y a dans la nationalité un côté de sentiment; elle est âme et corps à la fois; un *Zollverein* n'est pas une patrie”¹²³. Tamalez, arima zerbait ezagutzen dugu (asko ez), gorputza zertan datzan, deus ez zaigu adierazten. Dirudienez –egiten diren kontrasteengatik–, nazioaren ezaugarritzat hartu behar dira, hura aberria izatea (“une patrie”); hari sentimentu batzuek, interesatuak ez direnek, lotzea¹²⁴. Eta, berriz ere, berak fundamentu aski ez direlako (“suffisient-ils?”), baztertzeko dira nazioaren faktore bezala interes ekonomikoak¹²⁵.

121. 53 or.

122. Onartzen baita: “La géographie est un des facteurs essentiels de l'histoire” (52 or.). Historiaren esentziala, baina ez nazioarena - zerena, orduan? Konferentzia honek, esan bezala, nazioa ahalik eta ez historikoena, ez materialena bihurtu nahi du. Jomuga horren zerbitzuan, Renanen jokabide logikoa behin eta berriro hau izango da: nazioa definitzeko X faktorea ez da aski, ez da ezinbestekoa ere, beraz kanpora.

123. 52 or.

124. *Zollverein*: aduana batasuna, 1834-1867 artean Estatu eta hiri libre aleman gehienek (hogeitik gora)osatu zuten erakundea beren artean harreman komertzial libreetarako.

125. Onartu arren: “La communauté des intérêts est assurément un lien puissant entre les hommes” (52 or.).

Erlijioak, ez¹²⁶.

Hizkuntzak, ez. Hau ere, nazioaren ezaugarri edo fundamentu aski ez delako bera bakarrik: “la langue invite à se réunir; elle n’y force pas”¹²⁷. Hizkuntza, gizakiaren (arrazaren) zerbait guztiz intimoa eta esentziala dela, irakatsi du beti Renanek: berak itxuratzen duela izpiritua, etab. Orain: “Il y a dans l’homme quelque chose de supérieur à la langue: c’est la volonté”¹²⁸. Nahimenak berak ez du aurretiazkorik? Berak lehenago arrunt egiten zuen arrazaren eta hizkuntzaren berdinketa ere, laxa-laxatu egiten du orain¹²⁹. Garrantzia handirik ematen ez zitzaion askatasun indibiduala (gogora lehenagoko arraza eta hizkuntz determinismoa), oroz gainekotzat ematen da. Baina, beti ezmeztari, hemen ere ez da hizkuntzaren garrantzia ukatzen, garrantzia gehiegi ematea baizik. Inportantzia gehiegi emateak arriskuak omen dauzka¹³⁰. Gehiegi-kerien kontura, parada ona predikatzeko:

“N’abandonnons pas ce principe fondamental, que l’homme est un être raisonnable et moral, avant d’être parqué dans telle ou telle langue, avant d’être un membre de telle ou telle race, un adhérent de telle ou telle culture. Avant la culture française, la culture allemande, la culture italienne, il y a la culture humaine”¹³¹.

Ondikotz, holako kontsiderazioek, lehen argi zegoena bakarrik, argitzen dute.

Itxuraz, arrazarekin berdin dugu: arbuigarria, hari inportantzia handiegia ematea da, ez inportantzia ematea¹³². Logikoki, beraz, badu inportantzia. Zenbat? Renanen formulazioak ez dira justu-justu zehaztasun ereduak (“la race n’y est pas tout”, etab.). Dena den, bat: Renanek arrazaren inportantzia ahalik gutxienera gutxitzeko joera eskergarria du. Bi, eskergarria berau ere: zientzia eta politika ez nahasteko, zientzia¹³³ politikaren zerbitzuan ez mani-

126. 51-52 orr. Nahiz bera hain zuzen indibiduala bilakatua omen dagoen (“est devenue chose individuelle”). Zerk determinatzen du, nazioa erabakitzen duen serbiarren eta kroaziarren “nahimen indibidual” diferentea?

127. 49 or.

128. 49 or.

129. 50 or.: “Les langues (...) indiquent peu de choses sur le sang de ceux qui les parlent, et qui, en tout cas, ne sauraient enchaîner la liberté humaine...”.

130. 50-51 orr.: “Quand on y met de l’exagération, on se renferme dans une culture déterminée, tenue pour nationale; on se limite, on se claquemure. On quitte le grand air qu’on respire dans le vaste champ de l’humanité pour s’enfermer dans des conventicules de compatriotes. Rien de plus mauvais pour l’esprit; rien de plus fâcheux pour la civilisation”.

131. 51 or.

132. 50 or. (“l’attention trop forte donné à la race”).

133. Zientziaz hemen, eta Renan baitan maizenik, antropologia (orduko zentzuan) edo etnografia eta filologia, nolabait “prehistoriaren” aurreneko zientziak, ulertu behar dira. Beraz, historiarekin, prehistoria ere naziotasunaren eztabaida orotatik aparte utzi nahi da.

pulatzeko esijentzia arrazoizkoan insistitzen du Renanek bai arrazaren atalean eta bai hizkuntzarenean, arrazoi guztiz¹³⁴. Bitartean, arrazaren gaia, Renanek konferentzia honetan gusto izango zukeen bezain erradikalki, posible uste zuena baino erradikalkiago hain zuzen, kontsiderazio politikoetatik desterratua dago gaur egun, kasu honetan zientziari ere eskerrak. Aski egoki funtsean, Renanek: “L'étude de la race est capitale pour le savant qui s'occupe de l'histoire [?] de l'humanité. Elle n'a pas d'application en politique”¹³⁵.

4. NAZIOA ZER BADEN

“Nazioa arima bat da, printzipio izpiritual bat. Bi gauzak, bat baino egiten ez dutenak, egia esan, osatzen dute arima hori, printzipio izpiritual hori. Bata iraganean dago, bestea orainaldian¹³⁶. Oroitzapenen legatu aberats baten jabego amankomuna da bata; bestea gaur egungo adostasuna, elkarrekin bizitzeko nahikaria, zatitugabea jaso den ondareaz baliatzen jarraitzeko borondatea”¹³⁷.

Beraz, arima bat, nazioa: oroitzapenak (historia, orduan), baezpadan espezifikatzen ez den ondare bat (hizkuntza, kultura...), dituen arima. Inprobisatzen ez dena (borondatea ere aski ez dena, hortaz, hura sortzeko), ahalegin eta sakrifizio askoren emaitza, arbasoek egin dutena gainera! (Zenbat gauza ez da sartzen hemen?)... Zer da, orain birreskuratzen den iragan hori? Esan, ez da horrelaxe esaten, baina tonuak pentsarazten duenagatik, ideia nazionalaren substantzia berriro loriak, handitasunak eta harrokeriak, funtsean iragan herriko militarrek dirudi¹³⁸. Renanek ez du orain erreparorik, oroitzapenon zentzua-aren adierazgarri, Esparta gerrazaleko gudari gazteen eresi bat aipatzeko¹³⁹,

134. 46, 47, 48, 49 orr. batez ere, eta 50 or. “Les limites des États suivraient les fluctuations de la science. Le patriotisme dépendrait d'une dissertation plus ou moins paradoxale. On viendrait dire au patriote: “Vous vous trompiez; vous versiez votre sang pour telle cause; vous croyiez être celte; non, vous êtes german” (49 or.).

135. 48 or.

136. Etorkizuna ez du Renanek ahazten, ik. 54 or.: “avoir fait..., vouloir en faire encore...”; “dans le passé..., dans l'avenir...”

137. 54 or.

138. Ib.: “Un passé héroïque, des grands hommes, de la gloire (...), voilà le capital social sur lequel on assied une idée nationale. Avoir des glories communes (...), avoir fait de grandes choses ensemble [iragana gure ekintza bihurtzen dela, ematen du], vouloir en faire encore, voilà les conditions essentielles pour être un peuple”. Hemendik aurrera, nazioaren egitandiak –“la gloire”– atzera behin eta berriro aipatuko dira iraganaren elementu printzipal gisa.

139. Ib. “Nous sommes ce que vous [arbasoak] fûtes”. Aipu bera Akademia Frantsesean sarerako hitzaldian, ik. *Discours et conférences*, aip. tok., 7. - Bestetan ez baita Espartaren zale agertu ohi: “Sparte et l'ancienne Rome représentent un des états les plus imparfaits de l'humanité [guztiz Rousseuren aurka], puisqu'un des éléments essentiels de notre nature, la pensée, la perfection intellectuelle, y était complètement négligé” (69 or.). Orain, alderantziz, aberriaren atxekimenduak oso pentsamendu razionalaren eta memoria kritikoaeren gainetik ezarria dirudi, Rousseuren maneran - nahiz Renanen nazioa ez den Rousseuren nazioa. “Trop de rationalisme” nazioa hondatzen omen baitu (68 or.).

“hymne abrégé de toute patrie”. Hori da, eta jasandako sofrimenduak guztiz gain, “arrazako eta hizkuntzako ezberdintasunak arren” nazioa elkartzen duena¹⁴⁰. Historiaren alde hau bukatzeko, bada: “Une nation est donc une grande solidarité, constitué par le sentiment des sacrifices qu’on a faits et ceux qu’on est disposé à faire encore. Elle suppose un passé”¹⁴¹.

Zehaztasuna agindu eta ezer ez zehaztuz, hau dena izan daiteke nazioaren definizio bat; baina askoz hobeto definitzen duena, la Légion Etrangère da zalantza gabe, karakteristika guztiak biltzen baititu. Eta hurrengo ere bai.

Iragana utzirik, “gaur egun, nazioa fakto ukigarri batean laburbiltzen da: adostasunean, bizitza elkarrekin jarraitzeko nahikari argi eta garbi adierazi batean. Nazio baten existentzia (barka zaidazue metafora hau) egunoroko plebiszitua da, indibiduoaren existentzia bizitzaren baiesperen betiraunkorra den eran”¹⁴²... Don Kixotek, lau egun oso imajinatzen pasa eta bere zaldi eskeletoarentzat asmatu izena bezala, hauxe ere “alto, sonoro y significativo” da benetan – inork ulertu ez (zer ulerturik ez dago), baina makina bat jende liluratu baitu bere doinu exotikoarekin. Hurbildik analisatzen hasi orduko, magia guztia ezerezean desegiten da. Historia eta, nebulosak utzita, nazioaren errealtatea erakusten duen gertakaria ukigarri –hautemangarri, esperimentagarri– bat, ba omen dago: adostasuna. Adostasunak gauza abstraktuegia dirudi: non ukitu ahal dugu? Jendearen egunoroko bizitzan. Horrela, egunoroko bizitza plebiszitua bat bezala interpreta daiteke. Plebiszitua metafora artxierrepikatu hori ulertzeko giltza, jarraiko esaldian eman digu Renanek. Irakurtzen dugu berriro eta, horren arabera, indibiduoaren existentzia (= bizitza), bizitzaren (= existentziaren) baiespera omen da. Nola ez, bada? Gisa logiko berdinean aurreko esaldira itzuliz: nazioaren (egunoroko) existentzia, nazioaren existentziarena da froga edo plebiszitua. Ez beste ezereana. Indibiduoaren bizitzaek haren bizitzaren baiespera adierazten du, eta nazioaren existitzeak haren existentziarena. Gehiagoren plebiszitotzat interpretatu nahi izatekotan (jendearen borondateren batena edo), plebiszitua ekitokioarekin nekez irudika daiteke. Beraz, nazioaren egunoroko existentziak ez elkarrekin bizitzeko gogo adostasunik, ez desadostasunik ematen du ikustera. (Nola demonio ikusi ahal izango da Britainako arrantzale baten egunoroko bizitzan, Xuberoako artzainekin elkartasunerako borondate, ez argi eta ez ilun adierazirik?)¹⁴³ Horrelako zerbait da, Renanek ulertzerik eman nahi duena). Esan ohi den bezala, literatura hutsa, esanahi txarrean. Agian umore

140. Ib.: “la souffrance en commun unit plus que la joie. En fait de souvenirs nationaux, les deuils valent mieux que les triomphes...”

141. Ib.

142. 55 or.

143. Areago Renanek idazten duen garaian, nekazal eta proletalgora zeharo indiferente izan baitira XIX. mendean nazio arazoarekiko. Hain zuzen Renanek berak hainbat aldiz erdeinatu du populu hori, kontzientzia desinteresatu eta nazional baterako ezgai omen zelakoxe.

eta adar jotze piska bat ere bai, horregatik eskatzen du apika barkazioa metaforarengatik...¹⁴⁴.

Posible ote da, Renanek esan nahi zuena, holako tautologia hutsala izatea? Posible ezezik, seguruenik nahiko ulergarria, plebiszitoaren elemele guztia bere testuinguruan irakurtzen bada, esaldi solte bezala airean bota eta fetitxe bihurtzeke. Nazioaren oinarri klasikoa dinastia zen - hau zen konferentziaren hasiera eta hau da Renanen sigi-saga irristatsuetan inoiz bistatik galdu behar ez den auzi nagusia. "Teoriko politiko batzuen arabera", diosku Renanek, dinastiak gerra eta konkista (gero ahaztu), ezkontza eta jukutria diplomatiko bidez denboran zehar bilduriko probintzien elkargoa, nazioa, burutu duen dinastiarekin amaitzen da¹⁴⁵. Eta egia da, nazio moderno guztiok jendearen borondatearen aurka, ez nazioen eskubideen eta ez probintzien borondatearen axolarik gabe, osatu izan direla. Beraz, elkarrekin egoteko zuten kausa galdurik, ez dute elkarrekin segitzeko arrazoirik, oinarriarik. Teorian hala izango da, baina nazioak, probintzien elkartasunak, erregea desagertu eta gero ere, jarraitu egiten duela, ikusten dugu. "Il faut donc admettre qu'une nation peut exister sans principe dynastique, ete même que des nations qui ont été formées par des dynasties peuvent se séparer de cette dynastie sans pour cela cesser d'exister"¹⁴⁶. Gertakaria bat da, ez teoria bat. Renanek probintzien "elkarrekin jarraitzeko nahikari argi eta garbi adierazia" bezala interpretatzen duen gertakaria, froga ukigarria, ez teorikoa: egunoroko plebiszitoa. Nazioa -hori da Renan esatera datorrena-, baldin badago, badago. Ez dago zer alferrik diskutiturik, oinarriarik baduen, ez duen. Errealitate bat da. Bere existentzia da bere legitimitatearen plebiszitoa.

Renanena ez da errealismo lezio bat besterik, bere buruari eta, bere antzera, zintzilik geraturiko intelektual frantses monarkista askori. Ez da "nazioaren kontzeptu alemanaren" aurkako tesi bat, iparririk gabe zegoen filosofia politiko frantses erregezaletaren aurkakoa bezainbat. Renanen konklusioa konferentziaren amaieran hauxe da:

"Une grande agrégation d'hommes, saine d'esprit et chaude de coeur, crée une conscience morale qui s'appelle une nation [nazioa berdin kontzientzia moral!]. Tant que cette conscience morale prouve sa force par les sacrifices qu'exige l'abdication de l'individu au profit d'une communauté, elle est légitime, elle a le droit d'exister"¹⁴⁷.

144. Interpretazio onberagoa litzateke, ondorengo esklamazioa ere -"Oh! je le sais, cela est moins métaphysique que le droit divin, moin brutal que le droit prétendu historique" (55 or.)- trufazkotzat ulertu ahal izatea. Baina ik. 155 or.: "Cette règle de politique n'a rien de profond ni de transcendant..."

145. 43 or.

146. 44-45 orr.

147. 56 or. Aurrerantzean definizio ia berdin-bedinak maiz errepikatuko ditu. 1887an, adibidez: "Une nation est pour nous une âme, un esprit, une famille spirituelle, résultant dans le passé, de souvenirs, de sacrifices, de gloires, souvent de deuils et de regrets communs; dans le

...

Definizioaren (des)egokitasuna ez dugu eztabaidatuko¹⁴⁸.

Bi ohar. Ikusten da Renanen eginahal itzela bere pentsamendua errepublikanismoari akomeatzen. Ezin esan daitekeena da, bere “soluzio errepublikanoa”, ez oso garbi eta ez oso zehatza atera zaiola. Errepublikaren defendatzaile gisa dihardu eta diskurtso errepublikano bat paratzen du, bera errepublikanoa izan gabe. Zehazkiago, politikan errepublikanoa bai –azken orduko erabaki desesperatu batez–, baina ez pentsamenduz. Ez da ulertteraza, nola heriotzaraino bere ideal monarkiko elitistari goian eutsi dion jauntxoa, planteamendu demokratikoaren eredutzat aurkeztu gura izaten den¹⁴⁹; edo planteamendu razional errigortsuaren ikasbidetzat, azken finean –zorrotz hartuz gero– nazioaren definizioan sentimentuzko argitxakuraren eta zehazgabetasun kontzeptualen artistarik artistena ageri den hori. Testuon hermeneutikan karitatea entseatuz ere, esan daitekeen gutxienean da, Frantziako egoeraren larriak, gaiaren landugabeak hein batean, testuinguru polemikoaren konplexutasunak –bai teoriko alemanen, bai frantsesen aurka une berean–, interes politiko jakinen zama gehiegizkoak, bere traiek-toria pertsonalak, formulazio etereo ekibokoegietara obligatu dutela, gehi-ago ari izan baita sorterriaren abokatu gisa, arazoaren beraren analista gisa baino. Azkenean ez dakigu hasieran baino haboro, nazioa zer den. Gutxiago dakigu seguruenik. Renanen ekibokorik okerrenak, hala ere, berak egin ez baino, haren ospean abarotzen den askok, eginarazi nahi izaten dizkio, gure artean bederen, “hautazko nazioaren” kontzeptuaren kontura. Segada bat da eta iruzur maltzur bat, guk nazioa esan ohi duguna, Renanen “hautazko nazioaz” bategitea, handik hara arraza, hizkuntza, tradizio, etab., ezaugarri “objektiboak” oro ukatu eta nazioa atxekimendu subjektibo soilera murrizte-ko. Renanek nazioa esaten duena, Estatua da argi eta garbi. Estatuarentzat

...

présent, du désir de continuer à vivre ensemble. Ce qui constitue une nation, ce n'est pas de parler la même langue ou d'appartenir au même groupe ethnographique, c'est d'avoir fait ensemble de grandes choses dans le passé et de vouloir en faire encore dans l'avenir” (58 or.).

148. Beronen argitan, beharbada hobeto ulertzen dira, baina are diskutigarriagoak ematen dute, konferentziaren hasieran egiten diren berezketa batzuk. Inperio asiarra ez da nazioa, han patriotismoak ez omen zegoelako (arimarik, izpiriturik). Atenasen patriotismoa bazegoen, bera da nazioaren definitzotzat aipatu den arima eta izpiritu, kontzientzia moral horren prototipoa, baina ez da nazioa: txikiegia omen delako lurraldez (38-39 or.): lurraldea, alabaina, definitzotzik landara geldituko da gero! Egipto eta Kaldea ez dira nazioak, gizarte horiek Eguzkiaren Haur batek zainduriko artaldeak omen zirelako (38 or.). Baina Erdi Aroko monarkia frantsesa, ingelesa, etab., bai, nazioak dira. Agintariak ez ote ziren berdin sakratuak eta jendea berdintsu artalde? Eta batek ez du ulertzen, orduan errege eta aristokraziarena aski nazio kontzientzia bazen, Frantzia nazioa izateko –populuaren kontzientziarik batere gabe–, orain zergatik ez den aski intelektual batzuen eta Gobernuarena, esate baterako, populu osoaren egunoroko plebiszitorea errekurritu gabe. Renanen kriterioek ez dirudite iraunkorrak. Konferentzia honetan Suitza ez da kontsideratzen nazioa eta bai “konfederazioa” (USA bezala), han ez baitago “fusiorik” (Austrian edo Turkian ez dagoen bezala); urte gutxi geroago (1883), “La Suisse est peut-être la nation de l'Europe la plus légitimement composée” derizkio berak (58 or.). Tiro eta Sidon konferentzian ez dira nazioak (38-39 or.); in OC, VII, 97, nazioak ziren. Nazioaren kontzeptuarekin Renan ez argia eta ez konstantea da sekula.

149. Egia da, nazionalismo frantses kontserbakoiak ere –Barrès, Maurras– bere ikurrin-tzat hartu duela.

bakarrik esaten du, arrazaren, hizkuntzaren, erlijioaren batasuna ez dela derrigorrezko ezaugarria. Sekula ez du esan, (gure) nazioarentzat haiek berezko ezaugarriak ez direnik. Hizkuntza alemanak, eta tradizio politiko alemanak (austriarrak, bereziki), garbi berezten du Estatu eta nazioa: kultura hartan berezkuntza horrek bere leku eta inportantzia jakina du Ilustrazioaz gero, praktikan bezala teorian (oroit austromarxismoa)¹⁵⁰. Renanek ere bi errealitateak garbi berezten ditu (hemen bakarrik nahasarazi nahi izaten dizkiogu!). Bakarrik, alemanen Estatuari berak nazio deritza beti finko; alemanen nazioa izendatzeko, aldiz, behin arraza (bere hizkuntza, izpiritu, lurralde, propioekin definitzen dena, ikusia daukagunez), bestean herri, tribu, multzo etnografiko, etab., batzuetan nazio ere bai, hitz ezberdinak erabiltzen ditu, ez dauka terminologia finkaturik. Errealitate sozial eta historiko hori, beraz, ez da inoiz ukatzen, ez hautazko bezala inoiz definitzen, ez bere karakteristikak “objektiboak” inoiz baztertzen¹⁵¹ eta ez plebiszito famaturik sekula bihurtzen. Estatu dago eta beste zera hori dago bere ezaugarri objektiboekin eta bere kontzientzia moduekin. Diskutigarria izan bedi, gero, nazio, arraza edo dena delako horri zein leku dagokion Estatuan (“fusioa”, existentzia autonomikoa, ghettoa). Ez dago Renani, ez dauzkan ekibokoak zergatik egotzi, eta hori ez dauka. Aitzitik, Renanek bai egin egiten duena, da, bere planteamenduekin, beharrezko diskusio hori alde aurretik nahaspilatu eta kasi imposible bihurtu, ipiniz alde batean nazio deituriko Estatu, terminologikoki sendo hori, bestean “nazioa” ez omen den izen jakinik ere gabeko zera hori, indeterminazioan lurrindurik. Estreinako bataila hizkuntzaren kontrolean ematen ei da. Horretantxe datza, girondistak goratu ohi zituen Renanen zerbizu paregabea nazionalismo jakobinoari.

Bigarren. Hemen ere ekiboko zozoak saihesteko: Alsazia “probintzia” da, ez nazio bat; nazioak Frantzia eta Alemania dira. Beraz, Renanek inoiz ez du Alsaziako auzia “nazio arazo” bezala planteatuko, termino honen ohiko zentzuan (nazio baten burujabetasun eskubidea), hiritarren eskubide demokratiko elementalaren arazo bezala baizik, eta nazioartean jokabide diplomatiko egokienarena. Renanek orain proposatzen duena, erreferendua da –hiritarren zuzeneko galdeketa–, eta horren alde ailegatzen dituen arrazoiak, morala, eskubidea eta egokiera (bakerako) dira. Arrazoiok errenkadan lotzen saiatuko naiz labor-labor. Gaur egun, “une nation n’a pas plus qu’un roi le droit de dire à une province: “Tu m’appartiens, je te prends”¹⁵². Egia da, erregeek lehenago halaxe egin izan dutela. Baina bestelako garaietan bizi gara engoitik, eta “toute annexion de province faite contre le voeu des habitants est, dans l’état actuel des moeurs, un crime et une faute”¹⁵³. Alsaziarren eskubideaz inoiz ez da garbiki esaten: nahi izanez gero zilegi dute

150. Ik. HAUPT, G.; LOWY, M.; WEILL, Cl., *Les marxistes et la question nationale 1848-1914*, Paris, 1974.

151. Nazioaren ezaugarri objektibo eta subjektiboen gorabehera horretaz P. Vilar-en ikusmoldea, ik. VILAR, P.; AZURMENDI, J., *El hecho catalán. El hecho portugués*, Hondarribia, 1999; 11 eta hur. or.

152. 55 or.

153. 229 or., C. Ritter-i gutuna.

frantsesak, alemanak, edo suitzarrak izatea, edo beren Estatu propioa osatzea. Renan ohartzen zen, holako planteamendu batek plazara zitzakeen problemenez. Beraz, eskubide hori beti zehar-meharka errebindikatuko du, erretorika ausartez batzuetan, formulazio herabez beti: eskubide dute, beren adostasuna gabe transferituak ez izateko¹⁵⁴; eskubide dute, ados diren botereari baino ez obeditzeko¹⁵⁵; eskubide dute, kontsultatuak izateko¹⁵⁶; eskubide dute, konfliktoan diren Estatuak haien iritzia galda dezaten¹⁵⁷, etab. Beraiek beren kabuz erabakitzeko eskubidea aitortzea, Estatu desmenbratzeko eskubidea edozein probintziari aitortzea adinakotzat uler liteke, eta, zer gerta ere, Renan ez da hori idarokitzeraino arriskatzen. Alabaina, aldarrikatu, goraki aldarrikatzen den printzipioa hori da funtsean –printzipioa bada behintzat, zeren– eta Renan, beti tentuz eta zentzuz kapitulu honetan, “*régle de politique*”¹⁵⁸ batez bezala mintzo baita “eskubide” horri buruz. Printzipio absoluturik baino gehiago, egokitasun bat da hortaz. Egokitasun hori azpimarratzeko, Renanek hainbat zio gehitzen du: European gerrak ekiditeko bide bakarra hori dela¹⁵⁹; orohar, mendebaleko European mugak dauden bezala aski ongi daudela¹⁶⁰; ezein naziok ez omen duela, bere gogoz kontrara herrialde bat anexatzeko edo hari eusteko interesik¹⁶¹, etab.

Gogoratu behar da, Renan inoiz ez dela izan indibiduoaren oso aldezia¹⁶². Bere pentsamenduaren osoan, edozein esparrutan ere (politikan bezala zientziaren edo moralaren kontsiderazioetan), ezberdintasuna, hierarkia, indibiduoaren sakrifizioa, gizadiaren goititzeko aurrebaldintza ezinbesteko juzgatzen dira. *Dialogo filosofikoetan* (1871) saminki protestatzen duenez, gizarte zeharo demokratizatuan, berdinduan, ez legoke pentsamendu desinteresaturik, beraz handirik, librerik, aurrerakoirik¹⁶³. Askatasuna (ondorioz, progresoa) eta berdintasuna, ezkontezinak dira. Horretan bai, oso garbia da

154. 157 or.: “(...) le droit qu’ont les populations de n’être pas transférées sans leur consentement”.

155. 156 or.: “L’Alsace est allemande de langue et de race [nazioz, esango genuke guk]; mais elle ne désire pas faire partie de l’État allemand [holakoetan Renan ez da “nazio” esaten deskuidatzen!]: cela tranche la question. On parle du droit de la France, du droit de l’Allemagne. Ces abstractions (!) nous touchent beaucoup moins que le droit qu’ont les Alsaciens, êtres vivants en chair et en os, de n’obéir qu’à un pouvoir consenti par eux” (Strauss-i bigarren gutuna).

156. 55 or.: “Une province, pour nous, ce sont ses habitants; si quelqu’un en cette affaire a droit d’être consulté, c’est l’habitant”.

157. 56 or.: “Si des doutes s’élèvent sur ses frontières, consultez les populations disputées. Elles ont bien le droit d’avoir un avis dans la question”.

158. 155 or.

159. 157 or.: “guerres d’extermination, guerres zoologiques”; 57 or.: “on va aux guerres d’extermination”; 127 or.: “on ouvre la porte à des guerres sans fin”. Maiz alegatzen da arrazoi hau.

160. 229 or.: “Dans nos régions de l’Europe occidentale, ce qu’il y’a de beaucoup meilleur est de s’en tenir aux limites établies par l’histoire”.

161. 55 or.: “Une nation n’a jamais un véritable intérêt à s’annexer ou à retenir un pays malgré lui”. Baiespen bitxia, historia berriagoak egiaztatu nahi izan ez duena zoritxarrez.

162. Ik. 62, 65, 164-165, 167 orr.

163. OC, I, 591 or.

Renan: “Il faut avouer que nous ne concevons guère la grande culture régissant sur une portion de l’humanité, sans qu’une autre portion y serve et y participe en sous-ordre”¹⁶⁴. Ezagutzen dugu, Renanen ustez, militarri, demokrazia bat edozein auzoren harrapakin bilakatzen dela; hau dela, Prusiaren garaipen errazari Frantziaren gainean, ematen dion azalpena, berak aurretik iragarritzat ikusten duena¹⁶⁵. Errepublikanismoa lerratu denean, holako ardua estrategiko militarrik alboratu dituela, estima genezake. Baina nekez imagina daitekeke, kultura, zientzia eta zibilizazioaren aurrerapideaz ere, esate baterako, kezka guztiak ahaztuko zituenik. Hori ere, ordea, Renanentzat ez da banakotasun berdindu masifikatuaren esku utz litekeena (amerikanismoak horregatik ez du baliozko ezer aportatzen zibilizazioarentzat)¹⁶⁶. Nola bai, eskualde osoen destinoa, are nazioena eta zibilizazioarena, zibilizazioaren punta diren nazioena? Testuari hitzez hitz lotzekotan, berak azentuak kargatzen dituen bezala, esan beharra dago, Renanek, itxura guztiz, indibidualismo abstrakturik erradikalena konfesatzen duela orain. “Nous avons chassé de la politique les abstractions métaphysiques et théologiques. Que reste-t-il, après cela? Il reste l’homme, ses désirs, ses besoins”¹⁶⁷. Gizaki hau ahalik eta gizaki soilena da. Ez hizkuntzari, ez herriri, ez historiari, zor zaio, bere buruari soil-soil baizik. “L’homme, Messieurs, n’appartient ni à sa langue ni à sa race; il s’appartient à lui-même avant tout, car il est avant tout un être libre et un être moral”¹⁶⁸. Ororen aurretik gizabanakoak daude. Gizabanakoa berdin bere kontzientzia eta nahimen hutsa. Frantzia edo Alemaniaren eskubideak, kontu abstraktuak omen dira; konkretuak, pertsonak dira, alsaziarrak. Pertsona konkretuak dira sufritzen, sentitzen, pentsatzen dutenak. Beraiek erabaki behar dute. Logikoak izanez, edozeinek edo zeinahi koadrilak asmatu ahal izango lukeela, ematen du, Estatu bat propio beretzat munduan, edo Estaturik batere gabe bizitzea erabaki. Autodeterminazio eskubidea, indibiduala litzateke. Hori litzateke bere arrazoiketen ondorio logikoa¹⁶⁹. Baina, polemikari berea emanez, sineskaitza da, honelako ondorioak

164. Ib., 607 or.

165. Beraz, ideia sozialistei antipatriotikoak eta anti dena iritziko die (sozialista eta progressista batzuek gure artean Renan zergatik bereziki maite duten, misterio bat da). “Il ne faut pas se dissimuler, en effet, que le dernier terme des théories démocratiques socialistes serait un complet affaiblissement. Une nation qui se livrerait à ce programme, répudiant toute idée de gloire, d’éclat social, de supériorité individuelle, réduisant tout à contenter les volontés matérialistes des foules, d’est-à-dire à procurer la jouissance du plus grand nombre, deviendrait tout à fait ouverte à la conquête, et son existence courrait les plus grands dangers”. OC, I, 513 or.

166. 168 or.; ik. orobat 81 or.

167. 55 or.

168. 172 or. Indibidualista liberal hainbatekin gertatzen den bezala, gizaki “konkretu” hau, litekeenik abstraktuena ateratzen da. Hizkuntza, arraza, etab., baino barnagoko subjektu hau, determinazio historiko edo sozial orotatik librea, gizartearen edozein forma baino lehenagokoa, izaki moral soila, banakotasun purua, gero, paradoxalki, bere arrazoizkotasun eta deliberamen osoaren jabe suposatzen da, zein gizarte mota hautatu erabakitzeko kapaz, are bere nahimena-aren akto batez gizarte ex nihilo kreateko ere.

169. Ik. TODOROV, T., *Nous et les autres. La réflexion française sur la diversité humaine*, Paris, 1989, 251-252 orr.: “Pour Renan, le droit à l’autodétermination nationale découle du droit de l’individu au libre arbitre (...). L’individu a (ou devrait avoir) le droit de rester dans le pays où il est né, ou bien d’émigrer; mais quel sens y a-t-il à dire qu’il a le droit de créer un État?”

bere egiazko pentsamendutzat har litezkeenik, uste izatea. Renan ohartzen zen, bere ideiek, estu hartuta, kaosera eramango luketela (“l’émiettement des nations”)¹⁷⁰. Horrek behartu du behin eta berriro, formulazio konkretuaren momentuan, erretorika beroak utzi eta, hitzak arretatsu neurtzera. Tonuak tonu, “en pareille matière aucun principe ne doit être poussé à l’excès. Les vérités de cet ordre ne sont applicables que dans leur ensemble très générale”¹⁷¹. Haren indibidualismo erradikala, ez dago erradikalki hartzerik. Superfizialki, hobeto - bere arrazoiketa guztia bezala. Proposamen pragmatiko bezala bakarrik seriotan: konfliktoaren irtenbide arrazoizko bakarra Alsaziarren eskubidearen errespetuan dago, erreferenduan.

Bestalde, nazioen edo autodeterminazioaren printzipioa, indibiduo hutsaren esku –indibiduo eta konkretu izateagatik bakarrik– ez dagoela osoki, egiaztatzeko, Renanek berak egin duen mugaketa arrazista honek, sobera dio: “Nous n’en appelons au principe des nationalités que quand la nation opprimée est supérieure selon l’esprit à celle qui l’opprime. Les partisans absolus de la nationalité ne peuvent être que des esprits étroits. La perfection humanitaire est le but”¹⁷². Beraz, gizadia beti gizabanakoaren gainetik. Eta, Renanentzat, ez gizadia bakarrik.

170. 55 or.

171. 55 or. Edo baita: “il ne faut pas pousser le principe des nationalités jusqu’à la subtilité ni jusqu’au fanatisme” (77). Edo orokorki: “L’hérésie la plus dangereuse en ce monde est de réclamer en tout une justice rigoureuse, que la nature n’a pas voulue”, ik. *Discourses et conférences*, aip. tok., 11 or.

172. 70 or.